

Miroslav Stiplovšek

VOLITVE V DELAVSKO ZBORNICO ZA SLOVENIJO
LETA 1926

Volitve članov skupščine Delavske zbornice za Slovenijo (DZ) februarja 1926 so bile sklepni akt v procesu ustvarjanja pogojev za normalno delovanje te pomembne ustanove za varstvo delavcev in zasebnih nameščencev. Z njimi so končno namesto dotlej imenovanih prevzeli upravljanje izvoljeni predstavniki delavskih in nameščenskih strokovnih — sindikalnih organizacij. Te so si prizadevale dobiti v skupščini DZ čimveč predstavnikov, kajti njihovo število ni pogojevalo le vpliva pri vodenju, temveč tudi obseg gmotnih pridobitev iz proračuna te ustanove. Volitve so bile za strokovne organizacije različnih idej-nopolitičnih usmeritev še posebej prilika, da pokažejo svoj vpliv med delavci in zasebnimi nameščenci ter s tem svojo vlogo v delavskem gibanju na Slovenskem. Po parlamentarnih volitvah februarja 1925 in po prihodu na oblast R-R režima (Radikali-Radić) so volitve nudile tudi delavskim in meščanskim političnim strankam novo možnost za medsebojno merjenje moči, pri čemer seveda niso mogle zaradi omejitve volitev na delavce in zasebne nameščence pričakovati takih rezultatov kot na splošnih volitvah. Politične stranke so prek svojih organizacij in časopisja razvile veliko agitacijo za pridobitev čimvečjega števila delavskih in nameščenskih volivcev, vsaka za kandidatno listo tiste strokovne organizacije, s katero je bila povezana. Tako se ob volitvah z nalogami in delovanjem DZ niso podrobno seznanili le delavci in nameščenci, temveč tudi širša javnost.

Ob tem naj poudarimo, da je potekal predvolilni boj za DZ v času pomembnih procesov v strokovnem gibanju na Slovenskem, ki so jih označevali zlasti sklepna etapa združevanja socialističnih in prepovedanih neodvisnih (komunističnih) strokovnih organizacij ter nova cepitev v socialističnih vrstah, soupadale pa so tudi s prizadevanji za okrepitev in idejno dozorevanje krščanskosocialistične Jugoslovanske strokovne zveze. Volitve so povzročile zблиžanje narodnosocialističnih in liberalnih delavskih strokovnih organizacij ter sprožile skupno akcijo Slovenske republikanske stranke in Samostojne kmetijske stranke za ustanovitev nove strokovne organizacije Slovenske delavske zveze. Tako so bile volitve v DZ od jeseni 1925 do februarja 1926 poglavitna oblika aktivnosti strokovnih organizacij na Slovenskem.

Že v začetku sedemdesetih let 19. stoletja je tudi slovensko delavstvo prek ljubljanskega Delavskega izobraževalnega društva zahtevalo uvedbo posebnih samoupravnih ustanov za svojo zaščito — delavskih zbornic, ki naj bi imele pooblastila pri reševanju nekaterih delavskih zadev in vpliv na socialno zakonodajo. Socialnodemokratske strokovne in politične organizacije so nato stalno ponavljale zahtevo za uvedbo delavskih zbornic.¹ Sredi devetdesetih let je ob razpravi o delavskih zbornicah v dunajskem državnem zboru ustanovitelj krščanskosocialnih delavskih organizacij dr. Janez Evangelist Krek poudaril, da morajo imeti s splošno volilno pravico izvoljene stanovske zbornice pravico dokončnega sklepanja o zakonodaji za posamezne stanove.² Delavstvo v Avstro-Ogrski do konca prve svetovne vojne ni uspelo izbojevati delavskih zbornic. Zato je članstvo vseh strokovnih organizacij po ustanovitvi jugoslovanske

¹ O dolgoletnih prizadevanjih za uvedbo delavskih zbornic glej zlasti monografijo M. Stiplovšek, *Razmah strokovnega — sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918—1922*, Ljubljana 1979, str. 461—471 (cit. Stiplovšek, *Razmah strokovnega gibanja*).

² Veteranus, *Stanovske zbornice in reforma parlamentarizma po Krekovem zamislu*, Socialna misel, 1924, str. 124—127.

države med svojimi poglavitnimi zahtevami poudarjalo tudi ustanovitev delavskih zbornic. Nasprotja med različnimi strokovnimi organizacijami glede pristojnosti delavskih zbornic oziroma o njihovi centralistični ali avtonomistični organiziranosti je vlada izrabila za zavlačevanje uvedbe teh delavskih ustanov.³

Šele maja 1921 je izdala uredbo o delavskih zbornicah kot interesnih predstavniških delavcev in nameščencev. Te so dobile nalogo, da varujejo ekonomske, socialne in kulturne interese delavcev in nameščencev. Med njihovimi nalogami naj posebej poudarimo posredovanje poročil, mnenj in predlogov oblastnim organom o ureditvi delovnih odnosov, delavske zaščite, socialnega zavarovanja in delovnega trga, o delavskih stanovanjskih, zdravstvenih, prehrabnih in prosvetnih vprašanjih ter o vprašanjih narodnega gospodarstva. O vsej tej problematiki so imele delavske zbornice pravico dajanja mnenj o predlogih zakonov in uredb, pa tudi o ustanavljanju javnih ustanov za posamezne gospodarske panoge z vidika delavskih interesov. Imele so pravico, na željo prizadetih, posredovati pri sklepanju kolektivnih pogodb in sporih med zaposlenimi in delodajalci ter pri državnih organih in delodajalcih, kadar bi to terjale koristi delavcev in nameščencev. Hraniti so morale delovne pogodbe ter voditi statistiko o položaju delavstva in o strokovnih organizacijah na območju svojega delovanja, lahko pa so snovale tudi ustanove za izboljšanje socialnoekonomskega in kulturnega položaja delavcev in nameščencev. Dokler delavci in nameščenci ne bodo izvolili članov skupščin delavskih zbornic, bodo delovale začasne delavske zbornice, člane skupščin pa bo imenoval minister za socialno politiko na predlog delavskih in nameščenskih strokovnih organizacij. Začasne delavske zbornice so imele najprej nalogo, da izdelajo statute in druge pravne akte ter izvedejo volitve, začasno pa so izvajale tudi naloge, ki jih je določala uredba. Ta je dajala pravico pobiranja posebnih doklad od socialnih zavarovancev le izvoljenim delavskim zbornicam, začasnim ustanovam pa je subvencijo dajalo ministrstvo za socialno politiko, ki je tudi izvajalo nadzor nad njenim delovanjem.⁴

Poleti 1921 je poverjenišтво za socialno skrbstvo pokrajinske uprave za Slovenijo začelo s strokovnimi organizacijami posvetovanja o sestavi skupščine Začasne delavske zbornice za Slovenijo v Ljubljani (ZDZ). Te se niso mogle sporazumeti o razdelitvi petdesetih mest v njej in vsaka je poskušala zlasti s previsokimi podatki o številu članstva dobiti čimveč predstavnikov v skupščini. Minister za socialno politiko, slovenski liberalcec dr. Vekoslav Kukovec, je 5. 12. 1921 imenoval 39 delavcev in 11 nameščencev za člane skupščine ZDZ. Medtem ko razporeditev mandatov po strokah oziroma panogah ni bila sporna, pa je pravi val polemik sprožila njihova razdelitev med strokovne organizacije. Socialnodemokratska Strokovna komisija za Slovenijo (SK) je dobila s 26 predstavniki v skupščini absolutno večino, krščanskosocialna Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ) je dobila le pet mest, prav toliko kot narodno-socialistična Narodno socialna zveza (NSZ), enako usmerjena Zveza jugoslovanskih železničarjev pa je dobila enega predstavnika. Trije delavski člani skupščine naj bi bili formalno neopredeljeni, dejansko pa so bili liberalni privrženci, ki so pripravljali ustanovitev nove strokovne organizacije z imenom Samostojna strokovna delavska Unija (Unija). Še bolj je Jugoslovanska demokratska stranka izrabila svoj vladni položaj pri imenovanju zasebnih nameščencev, saj je bilo med njimi osem njenih privržencev, le dva sta postala člana skupščine na predlog osrednje nameščenske organizacije Društva zasebnih

³ Na posvetovanju predstavnikov strokovnih organizacij in delodajalcev maja 1920 v Zagrebu, ki ga je organiziralo ministrstvo za socialno politiko, so zastopniki socialnodemokratske Strokovne komisije in Jugoslovanske strokovne zveze predlagali ustanovitev pokrajinskih delavskih zbornic s široko samoupravo (Naprej, št. 120, 27. 5. do št. 125, 2. 6. 1920).

⁴ Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, št. 157, 18. 7. 1921; Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 99, 20. 8. 1921; ta uredba je urejala ustanavljanje delavskih zbornic v pokrajinah zunaj Srbije, kjer je ostal v veljavi obrtni zakon iz leta 1910.

nameščencev, en nameščenski delegat pa je bil član SK.⁵ Krščanskosocialni Novi čas je krivično zapostavljanje JSZ v ZDZ ogorčeno komentiral z ugotovitvijo, da »tako kričeč način« podpore liberalne stranke socialistom jasno kaže; »da socialisti tega kova niso prav nič nevarni kapitalizmu«. Po zaslugi liberalcev in socialistov se »ustvarja iz te socialne institucije pozorišče političnih bojev...«⁶

Začetek delovanja ZDZ je zaradi socialističnega ravnanja pri izvolitvi izvrševalnega odbora izzval novo nezadovoljstvo. Na prvi seji skupščine 6. 1. 1922 so vanj izvolili deset članov SK in enega člana NSZ, za predsednika pa socialista Melhiorja Čobala.⁷ Dejstvo, da so kot zastopnika zasebnih nameščencev izvolili kandidata SK, je bilo pri njihovi oceni »najprimitivnejše nespoštovanje parlamentarnih običajev«.⁸ Novi čas je zapisal, da je potek prve seje skupščine pokazal, da je ZDZ »privilegij ene same organizacije«.⁹ Posebno oster komentar je objavil tedanji legalni partijski list Delavske novice, ki so poudarile, da so te ustanove velika pozitivna pridobitev delavskih bojev, toda z imenovanjem članov je delavska zbornica »izgubila svoj značaj«. Delavstvo so pozvale, naj zahteva svobodne in demokratične volitve v DZ.¹⁰

Imenovanje članov skupščine ZDZ je sledilo hudim zakulisnim bojem strokovnih organizacij in političnih strank za vpliv v njej. Posvetovanja o njeni sestavi na pokrajinskem poverjeništvu za socialno skrbstvo so potekala v času, ko so bile po zakonu o zaščiti države številčno najmočnejše strokovne organizacije komunističnega Centralnega delavskega sindikalnega sveta Jugoslavije prepovedane, njihovo obnavljanje pod imenom neodvisnih strokovnih organizacij pa v Sloveniji še ni steklo. Toda tudi kasneje, ko je Zveza neodvisnih strokovnih organizacij Slovenije spomladi 1923 postala vodilna v slovenskem strokovnem gibanju,¹¹ ni dobila zastopstva v ZDZ. Največjo krivico so pri imenovanju predstavnikov v ZDZ in pri izvolitvi izvrševalnega odbora glede na člansko stanje prizadejali JSZ¹² in Društvu zasebnih nameščencev, vladna Jugoslovanska demokratska stranka pa je z imenovanjem 11 svojih privržencev,¹³ torej dobre petine članov skupščine, izrabila svojo oblastno moč. Primerjava številčnega stanja JSZ in NSZ¹⁴ kaže, da je bila ta narodnosocialistična organizacija pri imenovanju članov skupščine ZDZ privilegirana.

Vlada je delovanje ZDZ prizadejala v dveh pogledih: prvič s takim imenovanjem članov skupščine, ki ni ustrezalo moči posameznih strokovnih organizacij, kar je ustvarjalo nasprotja v zborničnih telesih, drugič pa ga je skoraj povsem ohromila s skopo odmerjenimi finančnimi dotacijami. Za normalno funkcioniranje delavskih zbornic so bile volitve nujne iz dveh razlogov. Prvega je poudaril kasnejši dolgoletni tajnik DZ Filip Uratnik, ki je leta 1939 ob imenovanju pripadnikov režimskih sindikatov v skupščine delavskih zbornic v vsej Jugoslaviji izjavil: »Delavska zbornica je v resnici delavska samo tedaj,

⁵ Seznam članov je objavljen v Poročilu »Začasne delavske zbornice za Slovenijo« za leta 1922 do 1925, Ljubljana 1925, str. 75, kjer so tudi podatki o njihovih poklicih in zaposlitvi (cit. Poročilo ZDZ 1922–1925); Stiplovšek, Razmah strokovnega gibanja, str. 464–465.

⁶ Novi čas, št. 268, 26. 11. in št. 272, 2. 12. 1921; poverjeništvu za socialno skrbstvo pokrajinske uprave je izdelalo dokončni predlog članov skupščine ZDZ novembra 1921.

⁷ Zapisnik 1. seje skupščine ZDZ 6. 1. 1922 v fondu DZ v arhivu Inštituta za novejšo zgodovino (INZ); zapisniki so vezani v posebno knjigo.

⁸ Odvetniška zbornica, št. 3, marec 1922.

⁹ Novi čas, št. 6, 29. 1. 1922.

¹⁰ Delavske novice, št. 2, 12. 1. 1922.

¹¹ Po podatkih v publikaciji Strokovne organizacije GRSJ v Sloveniji, Ljubljana 1927, str. 20–22, je bilo leta 1921 v organizacijah SK 10.608 članov, leta 1922 pa 8722 članov, medtem ko jih je bilo po podatkih v Glasu svobode (št. 11, 28. 6. 1923) v neodvisnih strokovnih organizacijah tedaj vpisanih 12.611 članov.

¹² JSZ je imela leta 1922 okoli 5000 članov (Stiplovšek, Razmah strokovnega gibanja, str. 315–317).

¹³ Društvo zasebnih nameščencev je imelo konec 1921. leta 1360 članov, liberalno Društvo bančnega uradništva pa je imelo v začetku naslednjega leta 426 članov (Stiplovšek, n. d., str. 400 in 414); liberalna delavska strokovna organizacija Unija je imela novembra 1921 šele potrjena pravila (društveni spis št. 3616 v Arhivu Slovenije — AS), ustanovni občni zbor pa je imela 7. 6. 1923 (Delavski list, št. 2, 19. 1. 1923).

¹⁴ Po oceni je sredi 1921. leta redno plačevalo članarino le okoli 1000 članov NSZ, vpisanih pa je bilo v njej največ do 2000 članov (Stiplovšek, n. d., str. 336).

kadar morejo vse organizacije po volitvah vplivati na njeno delo. Ako njeno vodstvo imenuje država — potem je to logično državni urad.«¹⁵ Drugi razlog pa je bilo določilo uredbe o delavskih zbornicah, da smejo šele po izvolitvi skupščin pobirati doklade, kar bi šele omogočilo solidno gmotno osnovo za njihovo delovanje.

To določilo je vseboval tudi zakon o zaščiti delavcev, ki je bil sprejet 28. 2. 1922.¹⁶ V tretjem oddelku je povzel glavna določila navedene uredbe o delavskih zbornicah in jo zlasti glede njihove organiziranosti dopolnil. Zakon je določal, da se na ozemlju Kraljevine SHS ustanovi osem delavskih zbornic (za Slovenijo v Ljubljani) kot »razrednih predstavništev delavcev in nameščen-
cev«, ki lahko v Beogradu ustanovijo skupno tajništvo za uspešnejše izvajanje nalog pri osrednjih oblasteh. Člane delavskih zbornic volijo s tajnim glasovanjem po proporcionalnem načelu delavci in nameščenci, ki so bolniško in nezgodno zavarovani, po izpolnjenem 18. letu brez razlike spola. Izvzeti so zaposleni v službah javnopravnega značaja. Kot glavna organa delavskih zbornic je določal zakon skupščino — plenum (od 30 do 60 članov) in upravni odbor, administrativno vodenje pa naj bi prevzeli plačani tajniki. Med zbornične naloge je zakon dodal tudi prizadevanja, da državne in samoupravne oblasti pravilno izvajajo delavsko zaščitno zakonodajo, dolžne pa so bile tudi vzdrževati stalne zveze s strokovnimi organizacijami in vplivati na njihovo aktivnost.¹⁷ Tako so delavske zbornice dobile določene pravice pri izvajanju delovnega prava, toda pristojnosti ministrstva za socialno politiko, da potrjuje njihove proračune in vse pomembne pravne akte ter nadzira njihovo delovanje prek komisarjev, so krnile njihov samoupravni značaj.¹⁸ To dejstvo je privedlo do ocene, da »one nikakor niso samostojna stanovska zastopstva delavstva, kakršna bi morala biti, temveč le nekaki pomožni organi ministrstva za socialno politiko, od katerega dobre in slabe volje so popolnoma odvisne.«¹⁹

Ne glede na to, da pri pristojnostih delavskih zbornic ni bila upoštevana prav poglavitna delavska zahteva, da bi bila njihova mnenja o pravnih aktih s področja socialne zakonodaje za parlament in vlado obvezna,²⁰ so jim tudi v zakonu določene naloge omogočale, da so lahko, ob tesnem sodelovanju s strokovnimi organizacijami, izvajale pomembne akcije za izboljšanje položaja delavcev in nameščenecv ter za njihovo zaščito. Eden prvih predpogojev za opravljanje tega poslanstva je bilo njihovo preoblikovanje iz začasnih v definitivne delavske zbornice, povezano z izvedbo volitev in ureditvijo ustrezne gmotne osnove s stalnimi viri. Toda tudi zakonski predpisi o delavskih zbornicah so delili usodo vrste drugih določil socialne zakonodaje, katerih izvajanje so oblasti odlagale ali pa le delno uveljavile. Enotna delavska zaščitna zakonodaja v Kraljevini SHS je bila v Narodni skupščini sprejeta šele 1921 in 1922. leta, torej že v času, ko je vlada z obznano in zakonom o zaščiti države končala defenzivno obdobje popuščanja delavskim zahtevam. Nekatera za delavstvo zelo ugodna določila v njej so bila oblika taktiziranja, da jugoslovanska država uveljavlja mednarodne konvencije, ni jih pa nato tudi dejansko izvajala. Upravni odbor ZDZ je v svojem štiriletnem poročilu poudaril, da so se pripravljala dela za definitivno DZ zavlekla zaradi notranjepolitičnih razmer

¹⁵ INZ, fond DZ, fasc. 27, poročilo s seje centralnega sekretariata delavskih zbornic 24. in 25. 5. 1939.

¹⁶ Zakon je bil objavljen šele sredi leta 1922: Službene novine Kraljevine SHS, št. 128, 14. 6. 1922; Uradni list pokrajinskih uprave za Slovenijo, št. 74, 13. 7. 1922.

¹⁷ Oddelek o delavskih zbornicah (členi od 36 do 69 a) je objavljen tudi v poročilu ZDZ 1922—1925, str. 117—126; poglavitne naloge s komentarjem sta objavila France Kresal, Pregled razvoja delavske zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite med vojnama, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VIII—IX, 1968—1969, št. 1-2, str. 149—152 in Marjeta Adamič, Fond Delavske zbornice za Slovenijo v Ljubljani, prav tam, XIII, 1973, št. 1-2, str. 257—260.

¹⁸ Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 498.

¹⁹ Fran Erjavec, Delavska zbornica. Socialna misel, št. 2, 1. 2. 1926, str. 26.

²⁰ Člen 39 je določal: »Državna oblastva morajo vse zakonske načrte, uredbe in naredbe, ki se direktno ali indirektno dotikajo interesov delavcev in nameščenecv, pošiljati delavskim zbornicam v izjavo, preden se sankcionirajo.«

in dejstva, da je obdobju »socialnopolitičnega ustvarjanja«, sledila »doba socialnopolitične reakcije, ki se ni ustavila pri nobenem odstavku« zakona o zaščiti delavcev. Tako je ministrstvo za socialno politiko šele leta 1925 z odobritvijo prvega rednega proračuna na temelju doklad in s potrditvijo osnovnih pravnih aktov omogočilo oblikovanje definitivne DZ v Ljubljani.²¹ Vse dotlej pa je ZDZ le v skromni meri lahko izvajala del zakonsko določenih nalog, za kar je večina nerazrednih strokovnih organizacij v svojem časopisju in prek predstavnikov v njeni skupščini krivila ne le vlado, temveč tudi socialistično večino, posebej njene voditelje. Tem so očitali, da so iz koristoljubja omogočili demokratom, da so »ustvarili vrsto karikatur, mesto socialnih ustanov«.²²

Normalizacija delavske zbornice je bila prva in pglavitna naloga ZDZ. Zato je izvrševalni odbor že na prvi seji 18. 1. 1922 na predlog predstavnika SK Rada Čelešnika sklenil predlagati skupščini, da izvoli statutarni odsek, začasemu tajniku Stanku Likarju pa je dal nalogo, da v enem mesecu izdela osnutek statuta in službenega reda za zbornične nameščenke.²³ Na drugi seji skupščine ZDZ 19. 3. 1922 je predsednik Melhior Čobal poročal, da so bila neuspešna vsa njegova prizadevanja za povečanje državne subvencije in pridobitev kreditov. Zaradi nezadostnih finančnih sredstev »je dana zbornici edina možnost, da izvede čimprej volitve in omeji delovanje le na izdelavo statuta in na pripravo volilnega materijala. Vse druge posle pa bo morala opustiti«. Skupščina je izvolila petčlanski statutarni in pragmatični odsek iz predstavnikov SK, JSZ, NSZ in zasebnih nameščenecv. Klub JSZ v ZDZ je še predlagal, da izvrševalni odbor izdela tudi osnutek volilnega reda, »da pridemo do definitivne delavske zbornice, ki bi bila res delavska...«²⁴

Izdelava osnutka zborničnega statuta se je nato nekoliko zavlekla tudi zaradi tega, ker je ZDZ šele po daljših prizadevanjih uspeła dobiti zasilne pisarniške prostore. Izvrševalni odbor je 16. 9. 1922 sprejel osnutek statuta, o katerem je na več sejah razpravljaj tudi statutarni odsek, in ga sklenil predložiti v odobritev skupščini, ki je imela sejo naslednji dan.²⁵ V podrobni razpravi so člani skupščine ZDZ predlagali več dopolnil in sprememb posameznih členov, do spora pa je prišlo glede sestave upravnega odbora. Sprejet je bil predlog, da mora biti med desetimi člani najmanj petina zasebnih nameščenecv. Klub zasebnih nameščenecv s formulacijo tega člena ni bil zadovoljen in njegovi člani so sejo zapustili.²⁶ Skupščina je z večino glasov sprejela statut, nato pa še proračun, ki je temeljil na pričakovanju, da bo ZDZ lahko začela pobirati doklade. Finančni zakon za leto 1922/23 je namreč pooblastil ministra za socialno politiko, da lahko že tudi začasne delavske zbornice še pred volitvami začnejo pobirati doklade. Optimistično pričakovanje predsednika Čobala, da bo minister za socialno politiko potrdil sprejeti statut in proračun ter da bo ZDZ nato »že v prihodnjih mesecih izvedla volitve in prešla v redne razmere«, ²⁷ pa se še dolgo ni uresničilo.

Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ZDZ²⁸ nato eno leto niti sej ni mogla sklicevati. Na seji upravnega odbora in nato 4. seji skupščine 16. 8. 1923 je

²¹ Poročilo ZDZ 1922–1925, str. 3.

²² Pravica, št. 5, 31. 1. 1924.

²³ INZ, fond DZ, zapisnik 1. seje izvrševalnega odbora ZDZ 18. 1. 1922; zapisniki sej izvrševalnega odbora oziroma upravnega odbora 1922–1925 so vezani v posebno knjigo.

²⁴ INZ, fond DZ, zapisnik 2. seje izvrševalnega odbora 19. 3. 1922.

²⁵ INZ, fond DZ, zapisnik 3. seje izvrševalnega odbora ZDZ 16. 9. 1922 in zapisnik 3. seje skupščine ZDZ 17. 9. 1922.

²⁶ Spor je nastal zaradi tega, ker statut ni natančno določal, da mora biti v upravnem odboru petina nameščenecv, izvoljenih na nameščenski listi. Tako je bilo možno, da so postali člani upravnega odbora nameščenci, izvoljeni na delavski listi. Takšen primer je bil tudi v tedanjem izvrševalnem odboru, v katerem je bil zastopnik nameščenecv član SK Rado Čelešnik. Ne pa predstavnik strokovnih organizacij zasebnih nameščenecv. Omenjeno določilo je Klub privatnih nameščenecv v ZDZ smatral kot majorizacijo delavskih predstavnikov nad nameščenskimi. Zveza privatnih nameščenecv je zato zahtevala uvedbo posebne nameščenske zbornice (Organizator št. 2, 5. 8. 1922 in št. 5, 6, 7. 1924).

²⁷ INZ fond DZ, zapisnik 3. seje skupščine ZDZ 17. 9. 1922.

²⁸ Leta 1923 je zbornica prenehala uporabljati naziv začasna, čeprav je dejansko imela tak značaj do potrditve statuta in volitev, ter začela uporabljati naziv Delavska zbornica za Slove-nijo, izvrševalni odbor pa se je preimenoval v upravni odbor.

predsednik obvestil člane, da so bila njegova posredovanja, tudi osebno pri ministru za socialno politiko dr. Gregorju Žerjavu, za potrditev statuta in proračuna neuspešna. Oba organa sta v upanju, da bo ustanovitev centralnega tajništva delavskih zbornic v Beogradu pospešila tudi normalizacijo delovanja slovenske ZDZ, podprla oblikovanje tega skupnega foruma.²⁹ Centralno tajništvo je takoj po začetku delovanja januarja 1924 posredovalo pri ministru za socialno politiko za pobiranje doklad in izvedbo volitev.³⁰ Upravni odbor pa je sklenil zaprositi za posojilo, da bo lahko še leta 1924 izvedel volitve na Slovenskem.³¹ Tudi ta napoved se ni uresničila. Šele s 1. 9. 1924 je bilo končno dovoljeno pobiranje doklad v višini 0,5 % mezd, ki so bile osnova za obračunavanje bolniških prispevkov pri zavodih za socialno zavarovanje. Toda zbrana sredstva je lahko dobila ZDZ na svoj račun šele v prvih mesecih naslednjega leta.³² Poseben problem je bilo vprašanje plačevanja prispevkov rudarjev in železničarjev prek njihovih ustanov za bolniško zavarovanje, ki ga ministrski odlok ni določal. To je zmanjševalo gmotno osnovo delavskih zbornic, hkrati pa je odprlo vprašanje, ali bodo lahko tudi rudarji in železničarji volili svoje predstavnike vanje.

Pogoj za izvedbo volitev je bila tudi potrditev zborničnih statutov. Centralno tajništvo je doseglo potrditev statuta beograjske DZ. Glede na to je predlagalo vsem pokrajinskim delavskim zbornicam, da izdelajo svoje statute po beograjskem vzorcu, da bodo lažje dosegle ministrsko potrditev. Upravni odbor je ta predlog sprejel in sklenil, naj bo v statutu tudi določilo, da morajo biti izvedene volitve najkasneje šest mesecev po njegovi potrditvi. Novi zbornični tajnik Filip Uratnik je v razpravi poudaril, da je za čimhitrejšo izvedbo volitev, toda po predhodni ureditvi vseh finančnih in pravnih problemov.³³ Skupščina je 30. 11. 1924 sprejela statut po beograjskem vzorcu in proračun za leto 1925,³⁴ ki je pomenil ureditev gmotne osnove za normalno delovanje zbornice. V ilustracijo naj navedemo le podatek, da je bila subvencija ministrstva za socialno politiko za leto 1924 skupaj 33.333,24 din, z dokladami pa je zbornica leta 1925 dobila 2.843.150,29 din.³⁵ Skupščinski seji so sledila številna posredovanja na ministrstvu za socialno politiko za potrditev proračuna in statuta, še posebej tudi glede pripadnosti rudarjev in železničarjev k delavskim zbornicam.³⁶ Končno je upravni odbor na seji 21. 8. 1925 ugotovil, da je ministrstvo za socialno politiko poleg močno skrčenega proračuna za leto 1925 potrdilo »z malimi izmenami«³⁷ Pravila Delavske zbornice za Slovenijo.³⁷

V pravilih je DZ posebej poudarila, da se pri izpolnjevanju svojih nalog obrača neposredno na vse državne in samoupravne oblasti in da tesno sodeluje z vsemi ustanovami, ki se ukvarjajo z urejanjem odnosov med delavci in delodajalci oziroma z reševanjem vprašanj delavskega zavarovanja, delovnega trga, delavskih stanovanj, socialne higiene, delavske prehrane in prosvete. Posebej je opredelila svoje odnose z borzami dela ter uradi za socialno zavarovanje, ki so ji bili dolžni dati na voljo statistično gradivo. Predstavniki DZ so imeli pravico prisostvovati sejam upravnih organov borz dela, ki so se bile dolžne posvetovati z zbornico o ukrepih za reguliranje delovnega trga in glede dajanja

²⁹ INZ, fond DZ, zapisnik 4. seje upravnega odbora DZ 16. 8. 1923 in Poročilo ZDZ 1922–1925, str. 76–77.

³⁰ INZ, fond DZ, zapisnik 7. seje upravnega odbora DZ 6. 2. 1924.

³¹ INZ, fond DZ, zapisnik 8. seje upravnega odbora DZ 11. 3. 1924.

³² INZ, fond DZ, zapisnik 12. seje upravnega odbora DZ 25. 9. 1924; ministrstvo za socialno politiko je kasneje s 1. 8. 1926 znižalo prispevek za DZ na 0,3 % zavarovane mezde. Poročilo Delavske zbornice za Slovenijo za leti 1925 in 1926, Ljubljana 1927, str. 17 (cit. Poročilo DZ 1925–1926).

³³ INZ, fond DZ, zapisnika 13. seje upravnega odbora DZ 29. 10. in 14. seje 29. 11. 1924; Poročilo ZDZ 1922–1925, str. 78–79.

³⁴ Poročilo ZDZ 1922–1925, str. 87.

³⁵ Poročilo DZ 1925–1926, str. 23.

³⁶ INZ, fond DZ, zapisnika 16. seje upravnega odbora DZ 18. 2. in 17. seje 26. 3. 1925; Delavec, št. 15, 15. 8. in št. 17, 15. 9. 1925.

³⁷ INZ, fond DZ, zapisnik 19. seje upravnega odbora DZ, 21. 8. 1925; pravila so bila objavljena v Poročilu ZDZ 1922–1925, str. 91–104.

pomoči brezposelnim. Državne oblasti so bile dolžne posredovati pred sankcioniranjem vse zakonske načrte uredbe in naredbe DZ za Slovenijo prek osrednjega tajništva delavskih zbornic, pri lokalnih naredbah pa neposredno.

Vse delavske in nameščenske strokovne, prosvetne in športne organizacije so se bile dolžne registrirati pri DZ in ji poročati o delovanju. Strokovne organizacije so ji bile dolžne pošiljati podatke o mezdnih sporih, sklenjenih delovnih pogodbah, humanitarnih podporah, stanju na delovnem trgu in o drugih zadevah, obvezno pa so morale sodelovati tudi pri poslovanju zbornice. Pošiljati so ji morale kopije pogodb z delodajalci, prijaviti vsako stavko ali kolektivni odpust — izpor ter zahtevati posredovanje zbornice. Predstavniki uprave zbornice so smeli tudi prisostvovati vsem skupščinam delavskih organizacij s posvetovalno pravico. V primeru neizpolnjevanja teh dolžnosti, jih je DZ lahko izključila.

Pravila so tudi podrobneje opredeljevala dolžnosti in pravice delavcev in zasebnih nameščencev, ki so lahko zahtevali od zbornice posredovanje v lastnih zadevah ali zadevah svojih sodelavcev, če so bile v skladu z zborničnimi nalogami. Pravila so podrobneje razčlenjevala tudi pravice in dolžnosti skupščine, upravnega odbora, predsedstva, finančne kontrole in tajnika ter predvidela, da lahko DZ za uspešnejše izpolnjevanje nalog ustanavlja po industrijskih središčih svoja poverjenišтва ali imenuje posebne poročevalce.

Upravni odbor je do seje 3. 10. 1925 dobil odlok ministrstva za gozdove in rude, da se tudi rudarji udeležijo volitev v DZ.³⁸ To je smatral tudi kot načelno odločitev, da še bratovske skladnice pobirajo doklade za DZ, za železničarje pa prizadevanja za vključitev vanjo niso bila uspešna. Kljub temu je zaradi čimprejšnje normalizacije delovanja DZ skupščina 4. 10. 1925 sklenila prositi ministra za socialno politiko za razpis volitev. Imenovala je tudi zborničnega predstavnika v glavni volilni odbor. Razširila je upravni odbor s še po enim predstavnikom zasebnih nameščencev in JSZ, ki je tako prvič dobila svojega zastopnika v izvršilnem organu zbornice. Razdelila je tudi precejšnja sredstva strokovnim organizacijam za podpore brezposelnim članom ter subvencije delavskim kulturnim in izobraževalnim organizacijam in ustanovam.³⁹ Minister za socialno politiko je z odlokom 12. 11. 1925 dovolil razpis volitev, po večkratnih posredovanjih pa je imenoval še predsednika glavnega volilnega odbora dr. Antona Mraka, višjega komisarja pri oddelku za socialno politiko v Ljubljani. Glavni volilni odbor je končno 4. 12. 1925 razpisal volitve, določil rok za vlaganje kandidatnih list od 6. do 10. 1. 1926 in za volitve od 2. do 7. 2. 1926. V skladu z volilnim redom⁴⁰ je dal ustanovam za socialno zavarovanje tudi nalogo izdelati volilne imenike. Imenoval je tudi krajevne volilne odbore za 26 volilnih enot.⁴¹

Tako so bili šele po štirih letih po imenovanju članov skupščine ZDZ izpolnjeni vsi gmoetni in pravni pogoji za izvedbo prvih volitev. Podrobnejši prikaz poteka boja za normalizacijo delovanja DZ kaže, s kakšnimi ukrepi so oblasti preprečevale oziroma zavlačevale izvedbo socialne zakonodaje. Tako dobimo precej drugačno sliko socialne politike v Kraljevini SHS, če na eni strani analiziramo zakonodajo, na drugi strani pa njeno izvajanje. Vlada je izrabila vsa polnomočja, da je oblikovanje definitivnih delavskih zbornic, ki so jih nekateri pretirano imenovali tudi »neke vrste delavski parlament«,⁴² zavleklo do srede dvajsetih let, ker je hotela čimdlje onemogočiti uspešno izva-

³⁸ Upravni odbor je menil, da volitev ni mogoče izvesti, dokler ne bi bilo urejeno vprašanje pripadnosti rudarjev k DZ. Ob tem je večkrat poudaril, da je DZ prav za rudarje in tudi železničarje opravila pomembno delo za njihovo varstvo (INZ, fond DZ, zapisnik 17. seje upravnega odbora DZ 26. 3. 1925).

³⁹ INZ, fond DZ, zapisnik 20. seje upravnega odbora DZ 3. 10. 1925; Poročilo DZ 1925–1926, str. 26; Delavec, št. 19, 10. 10. 1925.

⁴⁰ Volilni red je bil sestavni del Pravil Delavske zbornice za Slovenijo (členi 25 do 59).

⁴¹ INZ, fond DZ, zapisnik 12. seje upravnega odbora DZ 20. 11. 1925; Poročilo DZ 1925–1926, str. 11; Delavec, št. 23, 10. 12. 1925 in št. 1, 1. 1. 1926.

⁴² Rudolf Golouh, Pol stoletja spominov, Ljubljana 1966, str. 320.

janje njihovih zakonsko določenih nalog. Ministrstvo za socialno politiko pa je nato zlasti ob potrjevanju letnih proračunov delavskih zbornic omejevalo obseg njihovega delovanja.

Strokovne organizacije so s pripravami na volitve v DZ začele že v začetku jeseni 1925, pred njihovim uradnim razpisom, predvolilni boji pa so dosegli višek na prelomu leta 1925/26, ko so morale predložiti kandidatne liste in opraviti obsežno organizacijsko delo pri izvedbi volitev. Kandidatne liste so smele predlagati le strokovne organizacije, ki so bile registrirane pri DZ na dan razpisa volitev.⁴³ Glede na to določilo so v delavski skupini (50 članov skupščine) lahko postavile svoje kandidate socialistična Strokovna komisija za Slovenijo, pokrajinska organizacija Združene delavske strokovne (sindikalne) zveze Jugoslavije, krščanskosocialistična Jugoslovanska strokovna zveza, narodnosocialistična Narodno socijalna strokovna zveza (NSSZ) in liberalna Samostojna strokovna delavska Unija,⁴⁴ socialnodemokratska Kmetsko-delavska zveza, socialnodemokratska Unija stavbinskih delavcev za Slovenijo in radičevska Slovenska delavska zveza, pri čemer so zadnje tri dosegle svojo registracijo neposredno pred razpisom volitev.⁴⁵ V nameščenski volilni skupini (10 članov skupščine) so lahko postavile kandidate Zveza privatnih nameščencev, Društvo bančnega uradništva ter strokovni zvezi privatnih nameščencev iz SK in JSZ.⁴⁶

Prav ob začetku predvolilnih bojev je izšlo Poročilo Začasne delavske zbornice za Slovenijo za obdobje 1922—1925. V komentarju tej publikaciji je SK poudarila, da neizpodbitno dokazuje, da se je morala zbornica od vsega začetka »boriti z največjimi težkočami« in da je socialistična večina v njej »v najneugodnejših razmerah« uspešno delovala, posebej pa je zavrnila kot klevete očitke, da si ni prizadevala za izvedbo volitev in da je s pomočjo vlade vzdrževala v njej svojo oblast.⁴⁷ Kritično ocenjevanje prvega obdobja zborničnega delovanja, obtoževanje socialistov, da si prek nedemokratskega volilnega reda poskušajo ohraniti vodilni položaj v DZ tudi v prihodnje, program bodočega delovanja DZ, vprašanja samostojnih ali skupnih kandidatnih list strokovnih organizacij ter močno angažiranje političnih strank so bile glavne značilnosti štirimesečnih predvolilnih bojev. Volilni red za DZ je omogočal v primeru, da se strokovne organizacije dogovorijo za eno samo kandidatno listo v delavski oziroma nameščenski skupini, razglasitev vseh kandidatov in njihovih namestnikov za izvoljene brez volitev.

V razrednem strokovnem gibanju je predvolilna aktivnost sovpadala s sklepnimi pripravami na združevalni kongres socialističnih in neodvisnih (komunističnih) strokovnih organizacij, v katerih je imela problematika DZ pomembno mesto. Strokovna komisija je konec septembra 1925 na pobudo neodvisnih strokovnih organizacij osnovala paritetni akcijski odbor za dokončno združitev »na vrhu«, v začetku naslednjega meseca pa je ustanovila še glavni volilni odbor iz predstavnikov obeh organizacij z nalogo, da vodi priprave na volitve v DZ. Združevanje socialističnih in neodvisnih strokovnih organizacij »od spodaj« se je po posameznih panogah začelo že v prvih mesecih leta 1925, potem ko so v Sloveniji propadle vse akcije za obnovitev delovanja neodvisnih strokovnih organizacij po njihovi prepovedi s t. i. malo obznano julija 1924. Zlasti dejstvo, da je bila SK legalna organizacija, članstvo prepovedanih ne-

⁴³ Glej op. 40, str. 99.

⁴⁴ V Seznamu strokovnih organizacij, registriranih pri Delavski zbornici (Poročilo ZDZ 1922—1925, str. 127—128), je navedena tudi komunistična Zveza neodvisnih strokovnih organizacij, s pripombo, da njene podružnice na območju zbornice ne delujejo.

⁴⁵ O registraciji obeh socialnodemokratskih strokovnih organizacij je sklepal upravni odbor DZ na svoji seji 20. 11. 1925 (zapisnik 22. seje v fondu DZ v INZ), o registraciji Slovenske delavske zveze pa ni podatkov, toda navedena je v seznamu registriranih organizacij v Poročilu DZ 1925—1926, str. 206.

⁴⁶ V Poročilu ZDZ 1922—1925, str. 128, je strokovna organizacija bančnega uradništva navedena še pod starim imenom Društvo uradništva denarnih zavodov za Slovenijo.

⁴⁷ Delavec, št. 21, 10. 10. 1925.

odvisnih strokovnih organizacij pa je lahko vodilo akcije za izboljšanje socialnoekonomskega položaja le prek legalnih sindikatov, so socialisti izrabili za uveljavljanje svojih pogojev združitve.

Pri združevanju posameznih strokovnih zvez predstavniki neodvisnih strokovnih organizacij niso uspeli uveljaviti vseh temeljnih zahtev (odločen razredni boj, demokracija v skupnih organizacijah in proporcionalno zastopstvo v odborih, svoboda kritike), kar je povzročilo v pokrajinski organizaciji Komunistične partije Jugoslavije za Slovenijo notranja nasprotja med desnico in levico, ki so se vidno pokazala jeseni 1925. Tedaj so partijski levičarji očitali desničarskim funkcionarjem, ki so bili člani akcijskega in glavnega volilnega odbora, da vodijo kapitulantski način združitve. Napadali so jih tudi zaradi ravnanja na kongresu združitve socialističnih sindikatov Glavne delavske zveze Jugoslavije in neodvisnih (komunističnih) sindikatov Centralnega delavskega sindikalnega odbora Jugoslavije oktobra 1925 v Beogradu, ko niso preprečili zahtev socialistične centrale, da neodvisni sindikati dejansko kapitulirajo, zaradi česar tudi ni prišlo do združitve in so se v Združeno delavsko strokovno (sindikavno) zvezo (Ujedinjeni radnički sindikalni savez — Ursove sindikate) Jugoslavije vključili le posamezni bivši funkcionarji neodvisnih sindikatov. V številnih člankih v Delavsko-kmetskem listu je partijska levica poudarila, da ne želi razbijati že združenih strokovnih zvez, pozvala je svoje privrženke, naj se vključijo v organizacije SK ter se v njih borijo za izpolnjevanje dogovorjenih načel združitve. Ostro je kritizirala socialistično vodstvo ZDZ. To naj bi bilo krivo, da ta ustanova »niti malo ni izkoristila pravic«, ki jih ji daje zakon o zaščiti delavcev, ker se ni hotelo zameriti vladi. Levičarji so mu tudi očitali odlaganje volitev, medtem ko so jih neodvisne strokovne organizacije stalno zahtevale. Socialisti so z nedemokratskim volilnim redom tudi pokazali, da hočejo še naprej gospodariti v DZ.

Ta onemogoča članstvu prepovedanih neodvisnih strokovnih organizacij, da bi sestavilo lastno kandidatno listo in da je prisiljeno na skupno listo z SK. Volitve so prilika, da bo delavstvo v zbornično skupščino izvolilo zastopnike, ki bodo iz DZ napravili močan branik njegovih interesov. Zato je levica pozvala svoje privrženke, naj takoj vstopijo v organizacije SK, če hočejo, da se bo njihova »volja vsaj malo upoštevala«. Dotlej se namreč še velika večina članov neodvisnih strokovnih organizacij ni vključila v združene organizacije in je stala »pasivno ob strani«. Posebej jih je pozvala, naj prek podružnic izvedejo »močan pritisk« na vodstvo SK, da bo pri sestavljanju kandidatne liste upoštevalo tudi nove člane iz neodvisnih strokovnih organizacij. Pri njih pa je bil aktualen tudi boj za število kandidatov, ki so privrženec partijske desnice oziroma levice, med katerima je prišlo novembra 1925 do odkritega razkola.

Levica je prevzela izdajanje Delavsko-kmetskega lista (od tod zanjo naziv dekalisti). Skupina okrog tega lista je zahtevala, da desničarji Ciril Stukelj, Alojz Sedej in Ivan Makuc odstopijo kot člani akcijskega odbora za združitev in glavnega volilnega odbora za DZ. Tem trem vodilnim funkcionarjem neodvisnih strokovnih organizacij so dekalisti očitali krivdo za kapitulantsko združevanje in napake pri delu v glavnem volilnem odboru, kjer bi morali pred začetkom agitacije za skupno listo kritično oceniti dotedanje delo socialistične večine v ŽDZ in izdelati lastni program bodočega zborničnega delovanja. Na shodih naj dekalistični privrženec zato obsodijo njihovo ravnanje, zahtevajo takojšnjo spremembo nedemokratskih določil volilnega reda in preprečijo sklepanje volilne koalicije tudi z »buržoaznimi« strokovnimi organizacijami.⁴⁸

⁴⁸ Delavsko-kmetški list, št. 38, 22. 10. do št. 44, 3. 12. 1925; M. Stiplovšek, Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem. Od začetkov strokovnega gibanja do Enotnih sindikatov Slovenije (1868–1945), Maribor 1989, str. 46–47 (cit. Stiplovšek, Prispevki). Predstavniki neodvisnih strokovnih organizacij v akcijskem in glavnem volilnem odboru so bili hkrati vodilni funkcionarji PK KPJ za Slovenijo. Ciril Stukelj njegov sekretar, Ivan Makuc in Alojz Sedej pa člana. Njihovo dejavnost je CK KPJ ocenil kot nevarno za likvidacijo partije v Sloveniji in jih je zato iz nje izključil ter postavil nov začasni sekretariat PK KPJ za Slovenijo. V

Glavni volilni odbor SK na čelu s Francetom Svetkom in Cirilom Štukljem je namreč oktobra prek tajnika DZ Filipa Uratnika predlagal nerazrednim delavskim strokovnim organizacijam, da bi sporazumno sestavile skupno kandidatno listo⁴⁹ in si tako brez volitev razdelile mesta v skupščini DZ, kar je utemeljeval tudi s prihrankom finančnih sredstev za izvedbo volitev. Po nekaj tedenskih prizadevanjih je morala SK priznati, da pogajanja ne potekajo ugodno, pri čemer se je pritoževala, da poskušajo nekatere politične stranke volitve v DZ izrabiti za svoje koristi.

V Delavcu je izšel obsežen članek, v katerem je uvodoma prikaz poteka prizadevanj za volitve v DZ in oblastnih ovir, zaradi katerih je ZDZ lahko »rešila le nekaj nalog« in se je morala v glavnem omejevati na to, da se tej ustanovi sploh prizna pravica do obstoja, kar je zasluga večinske delegacije SK v njej. S tem je ustvarila temelje DZ, da se bo po izvolitvi skupščine lahko posvetila reševanju vseh perečih nalog. Ob tem je Delavec poudaril, da bo socialistična kandidatna lista nastopila na volitvah s parolo Delavsko zbornico — delavcem!, kar pomeni prizadevanje, da ostane ta ustanova »vsedelavska« in da ne bo postala prizorišče strankarskih političnih spopadov.⁵⁰ Glavni volilni odbor SK je pozval tudi svoje krajevne volilne odbore, da takoj začnejo na sestankih z volilno agitacijo in pojasnjevanjem načina izvedbe volitev, pregledati pa morajo tudi volilne imenike.⁵¹

Dekalistična skupina je glavnemu volilnemu odboru očitala, da poskuša doseči uspeh s tehničnimi volilnimi mahinacijami in da ne vodi boja z jasnimi načelnimi zahtevami. Poudarila je, da bo morala bližnja pokrajinska sindikalna konferenca izdelati podroben program za bodočo zbornično delo in tudi spremeniti predlagano kandidatno listo, pri kateri se ni strinjala zlasti s kandidati, ki naj bi v DZ predstavljali rudarje iz Revirjev.⁵²

Na pokrajinski konferenci oziroma kongresu, ki ga je sklicala SK v sporazumu z akcijskim odborom, 26. in 27. 12. 1925, so delegati SK in bivših neodvisnih strokovnih organizacij sklenili t. i. zedinjenje, in so tako izoblikovali sindikate Združene delavske strokovne zveze Jugoslavije za Slovenijo (ZDSZ), pokrajinska centrala pa je ohranila staro ime Strokovna komisija za Slovenijo. Tedaj je bilo v njenih podružnicah okoli 10.000 članov. Nastanek Ursovih sindikatov v Sloveniji je bil drugačen kot v drugih jugoslovanskih pokrajinah, ker so nastali po združevanju strokovnih zvez »od spodaj«. Imeli pa so tudi drugačen značaj kot v večini jugoslovanskih pokrajin, kjer so neodvisni sindikati lahko delovali še do kraljeve diktature 1929. leta. Vanje pa se je vključil le del članstva bivših neodvisnih strokovnih organizacij, večina pa je ostala neorganizirana.⁵³

Na konferenci je bila po sklepanju o zedinjenju najpomembnejša točka dnevnega reda problematika volitev v DZ. Po referatu Filipa Uratnika je sprejela program za bodoče zbornično delo. Na predlog Cirila Štuklja je konferenca sprejela tudi samostojno kandidatno listo Združene delavske strokovne zveze, ker so se pogajanja za skupno listo zaradi socialističnega vztrajanja na absolutni večini v DZ in nezadovoljstva nerazrednih strokovnih organizacij zaradi ponujanege števila mandatov, ki ni ustrezalo njihovim zahtevam in moči, dokončno razbila. Nosilec socialistične liste je bil France Svetek, na

posebnem pismu članom je podrobno kritično analiziral partijsko sindikalno politiko ter posebej kritiziral tudi način nastanka glavnega volilnega odbora za DZ, ker zaradi tajnega značaja onemogoča delavstvu nadzorstvo nad njegovim delovanjem (Pismo CK članovima Partije u Sloveniji v AS, zgodovinski arhiv CK ZKS, fond kominterne 1924–1926, B-4; pod naslovom O spornih vprašanjih med našimi slovenskimi sodrugji je bilo pismo, zaradi cenzure brez omembe partije, objavljeno v Delavsko-kmetiskem listu št. 42. 19. 11. 1925).

⁴⁹ INZ, fond JSZ, zapisnik I. skupne seje JSZ in Delavske zveze 2. 10. 1925.

⁵⁰ Delavec, št. 22, 25. 11. 1925.

⁵¹ Delavec, št. 24, 18. 12. 1925.

⁵² Delavsko-kmetiski list, št. 47, 24. 12. 1925.

⁵³ Stiplovšek, Prispevki, str. 47.

njej pa sta bila na prvih mestih še funkcionarja bivših neodvisnih strokovnih organizacij Ivan Makuc in Alojz Sedej.⁵⁴

V volilnem razglasu delavcem in delavkam je pokrajinska konferenca poudarila, da odločajo o nadaljnji usodi DZ. V volilnem boju nastopajo prave delavske, t. j. socialistične organizacije, medtem ko je na drugi strani močna fronta dveh list: JSZ, ki je povezana s klerikalno stranko in kapitalom, ter Neodvisna delavska lista združenih NSSZ in Unije, ki je povezana s Samostojno demokratsko stranko, izrazito predstavnico slovenskega kapitala. Socialisti se bodo borili za popolno samoupravo delavskih zbornic: »Varuštvo političnih oblasti in vlade nad našimi zbornicami bomo najodločneje pobijali.« Še odločneje pa se bodo borili, »da bi skušale dobiti zbornico pod svoj vpliv kapitalistične organizacije«. V bodočem delovanju mora DZ s proučevanjem socialnih in gospodarskih razmer postati izvedenec in zaslomba delavskim zapuščinam, zlasti pa mora podpreti njihova prizadevanja in boj strokovnih organizacij proti kršitvam zakona o zaščiti delavcev, za osemurni delavnik, nedeljski počitek, zaščito ženske in mladoletne delovne sile, za izvedbo bolniškega, starostnega in brezposelnega zavarovanja ter v mezdnih sporih. DZ mora tudi v prihodnje opravljati neposredne socialne naloge z dajanjem pomoči brezposelnim in potujočim delavcem, ki iščejo delo. Vzdrževati mora zveze z ekonomskimi izseljenci, skrbeti za izobraževanje delavstva in podpirati kulturna društva. SK bo v DZ tudi podprla reševanje problematike zasebnih nameščenec. Ob sklepu je še pozvala svoje volilce, naj oddajo glasove prek zaupnikov in organizacij SK.⁵⁵

Ta program je kritizirala dekalistična opozicija v združenih strokovnih organizacijah, pri čemer pa je poudarila, naj njeni privrženci glasujejo za listo Ursovih sindikatov, čeprav je na njej le nekaj levičarskih kandidatov, medtem ko je »ogromna večina delavstva v Sloveniji revolucionarno usmerjena«. Opozicija je med številnimi nalogami DZ postavila na prvo mesto čimvečjo osvoboditev »od vpliva in pritiska državnih oblasti«. V bodoče mora dajati tudi pobude za socialnoekonomske boje, uvesti učinkovit nadzor nad delovanjem inšpekcij dela, začeti z akcijo za združitev zavodov za socialno zavarovanje in za njegovo celovito izvajanje ter izvesti še vrsto drugih nalog.⁵⁶

Upanje SK, da se socialistično delavstvo ne bo cepilo na več list, pa se ni izpolnilo.⁵⁷ Razcep v Socialistični stranki Jugoslavije za Slovenijo je imel posledice tudi v sindikalnem gibanju. Socialni demokrati okrog Zvonimirja Bernota in lista Naprej so leta 1925 začeli ustanavljati strokovne sekcije,⁵⁸ v katere so pridobili člane zlasti iz rudarskih vrst in tako oslabili SK. Novembra 1925, torej v času priprav na volitve v DZ, so Kmetško-delavsko zvezo registrirali kot strokovno organizacijo in jo povezali z Unijo stavbinskih delavcev s sedežem v Celju, ki je izstopila iz SK.⁵⁹

Socialnodemokratični politični list Naprej se je intenzivno vključil v volilni boj za DZ, za katero je poudaril, da je edina samoupravna delavska ustanova, medtem ko druge socialne ustanove upravljajo paritetni odbori delavskih in delodajalskih predstavnikov.⁶⁰ Hudo je napadal socialistično upravljanje DZ, za katero je zahteval, naj bo v prihodnje »v vseh svojih sklepih suverena in avtonomna«, opravljala naj bi nadzor nad vsemi socialnopolitičnimi ustanovami in se borila za moderno socialno zakonodajo. Zahteval je tudi, naj bi imeli volilno pravico tudi kmečki delavci in posli.⁶¹ Naprej je vodil ostro polemiko s socialističnim dnevnikom Delavsko politiko, ki je začela izhajati

⁵⁴ Delavec, št. 1, 1. 1. 1926; Delavsko-kmetški list, št. 48, 31. 12. 1925; Ciril Stukelj ni kandidiral, ker ga je SK predvidevala za stalno zaposlitev v DZ.

⁵⁵ Delavec, št. 26, 1. 1. 1926; Delavska politika št. 3, 4. 1. 1926.

⁵⁶ Delavsko-kmetški list, št. 2, 14. 1. 1926.

⁵⁷ Delavec, št. 24, 18. 12. 1925.

⁵⁸ Naprej, št. 20, 23. 5. 1925.

⁵⁹ Naprej, št. 48, 28. 11. 1925.

⁶⁰ Naprej, št. 43, 24. 10. 1925.

⁶¹ Naprej, št. 49, 5. 12. 1925.

v začetku 1926. leta in si za prvo nalogo zastavila podporo kandidatni listi ZDSZ.⁶² Naprej je njenega nosilca Svetka napadel kot »kristanovca« (privrženca Antona Kristana),⁶³ Delavska politika pa je »bernotovce« obsojala kot razkolnike.⁶⁴ Naprej je ostro napadel tudi volilni red, ker da volitve niso obče (volilne pravice nimajo sezonski in trenutno brezposelni delavci), ne enake (zasebni nameščenci imajo privilegirano »kurijo«), ne tajne (po naslovih na volilnih kuvertah je mogoče ugotoviti voljo volilcev), ne proporcionalne (nekateri skupine ne smejo postaviti kandidatne liste) in ne neposredne (predaja glasovnic tudi prek zaupnikov).⁶⁵ Naprej je z vso ostrino napadal tudi vse druge strokovne organizacije, ki so nastopale na volitvah v DZ, posebej pa tudi politične stranke, ki si prizadevajo z njimi okrepiti politično moč. Kmetisko-delavska zveza in Unija stavbinskih delavcev sta sestavili za volitve Socialno-demokratsko listo z nosilcem Miroslavom Pevcem, rudarjem iz Velenja, na drugem mestu pa je bil tajnik stavbinske zveze Alojz Leskošek.⁶⁶

Posebno pozornost je volitvam v DZ posvetila Jugoslovanska strokovna zveza, ki je hotela dokazati, da je bila v ZDZ neupravičeno zapostavljena, poseben interes za njen uspeh pa je imela tudi Slovenska ljudska stranka (SLS), ki je hotela z njimi pokazati svoj vpliv tudi med delavstvom in ponovno manifestirati režimu R-R svojo moč na Slovenskem. Viden izraz okrepljene dejavnosti in idejnega napredka krščanskih socialcev oziroma (kot so se sredi dvajsetih let začeli sami imenovati) krščanskih socialistov je bil zlasti njihov prvi kongres 7. 6. 1925, na katerem so v resoluciji o JSZ poudarili »Prvi kongres krščanskih socialistov poudarja, da so le ideje krščanskega socializma sposobne preosnovati obstoječi krivični družabni red ter uveljaviti socialno pravičnost, ker so edino te zares nasprotne kapitalističnemu materializmu, iz katerega je nastal materialistični socializem in komunizem.«⁶⁷ Na kongresu so imeli pomembno vlogo zlasti predstavniki mlajše krščanskosocialistične generacije in JSZ »je leta 1925 zaradi novih ljudi v vodstvu postala dejavnejša«. Ti so se tudi zavedali, da se je za vodenje samostojne politike treba otresti finančne odvisnosti od SLS.⁶⁸

Krščanskosocialistične poglede na vsa pereča vprašanja so odsevali zlasti članki v reviji Socialna misel (1922—1927). V njej je Fran Erjavec tudi najbolj celovito prikazal stališča krščanskih socialistov do vloge DZ, njenega dotodanjega delovanja in pomen volitev za uspešno izpolnjevanje njenih bodočih nalog. Pri tem so zanimiva njegova uvodna razmišljanja o krizi parlamentarizma, ki je pokazala, da so poleg »političnih parlamentov« potrebni še »stanovsko-gospodarski parlamenti«, kar je SLS predlagala tudi v ustavodajni skupščini; »živa potreba po njih« pa je »dobila izraza v različnih stanovskih zbornicah«. Erjavec je posebej poudaril vso odgovornost slovenskega dela Samostojne demokratske stranke in osebno njenega voditelja dr. Gregorja Žerjava kot ministra za socialno politiko, tako za dejstvo, da DZ niso samostojna stanovska zastopstva delavstva, temveč glede vseh pomembnih zadev odvisna od ministrskih odločitev, kot tudi za onemogočanje njihovega normalnega delovanja. Za samo delo v ZDZ pa je polno odgovorna socialistična absolutna večina v njej, ki je vlogo te ustanove omejila le na zahtevana posredovanja in dajanje mnenj, »dočim o kakem iniciativnem in ustvarjajočem delu skoro ni sledu«. Na vse slabši položaj delavstva, ki ga povzroča »gospodarsko izžemanje« Slovenije »od strani osrednje vlade« in slabšanje socialne zakonodaje je odgovorila le s par »vodenimi« resolucijami in nobeni upravičeni delavski akciji ni

⁶² Delavska politika, št. 1, 1. 1. 1926.

⁶³ Naprej, št. 3, 16. 1. 1926.

⁶⁴ Delavska politika, št. 18, 22. 1. 1926.

⁶⁵ Naprej, št. 5, 30. 1. 1926.

⁶⁶ Naprej, št. 3, 16. 1. 1926.

⁶⁷ Pravica, št. 24, 11. 6. 1925.

⁶⁸ Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda, Ljubljana 1977, str. 73.

dala »primerne poudarka«. Takšno delo pa bi morala opraviti vsaka povprečna delavska strokovna organizacija, dočim bi bila dolžna zbornica opraviti glede na razpoložljiva sredstva »vse kaj drugega«. Socialisti, razcepljeni na različne frakcije, so zaradi nenačelnega delovanja izgubili veliko oporo med delavstvom, kakršno so imeli po prevratu, in svoj položaj želijo ohraniti tudi s takim volilnim redom, ki omogoča najrazličnejše zlorabe v njihovo korist. Glede na negativne rezultate dosedanjega delovanja bi bilo v interesu DZ, da se njihovo zastopstvo čimbolj zmanjša. Izvoljena skupščina DZ bo imela kot prvo dolžnost, da ubrani delavstvu vsaj dosedanje socialnopolitične pridobitve, nato pa bo morala »pripraviti revizijo vse dosedanje centralistične socialne zakonodaje in sodelovati pri zgradbi naših socialnopolitičnih zavodov, ki jih je spravil nesposobni centralizem v prav derutno stanje« ter v vseh velikih akcijah za sanacijo »žalostnega gospodarskega položaja« Slovenije.⁶⁹ Ob tem, ko so krščanski socialisti v predvolilni agitaciji poudarjali krivdo samostojnih demokratov in socialistov za neuspešno delovanje DZ, pa so opozarjali na zasluge Davidović-Koroščeve vlade, da je z dovoljenjem za pobiranje doklad ZDZ ustvarila »predpogoj za delovno življenje« teh ustanov.⁷⁰

Z navedenimi kritikami svojih nasprotnikov in programskimi izhodišči je JSZ ob podpori organizacij SLS in njenega časopisja vodila predvolilni boj. Ta se je začel že pet tednov pred uradnim razpisom volitev. Skupne seje načelstev JSZ in krščanskosocialistične politične organizacije Delavske zveze 2. 10. 1925 so se udeležili tudi trije predstavniki vodstva SLS.⁷¹ Predsednik načelstva JSZ Jože Gostinčar je v uvodnem nagovoru posebej poudaril, da te volitve »tangirajo« tudi stranko. Vsi razpravljalci so soglašali, da so socialisti volilni red prikojili svojim koristim in da je za JSZ škodljiv. Sprejeli so predlog, da posebna komisija tajno pripravi njegove popravke in da se poskuša doseči potrditev spremenjenega volilnega reda pri ministru za socialno politiko. Strankini delegati so zato tudi predlagali, naj bi skušali izvedbo volitev zavleči, kar so predstavniki JSZ zavrnil z utemeljitvijo, da so potrebne. Na seji so govorili tudi o socialističnem predlogu za enotno delavsko kandidatno listo in o možnih volilnih blokih. Končno so sklenili, da se s pripravami na volitve začne takoj, in sicer prek zaupnikov in organizacij po farah in občinah ter prek vsega časopisja. Za vodenje priprav so izvolili štiričlanski volilni odbor, ki naj bi imel seje na strankinem sedežu.⁷²

O zadevah v zvezi z volitvami je nato redno razpravljalo načelstvo JSZ.⁷³ To se je izreklo zoper socialistični predlog o skupni listi in za nosilca samostojne liste JSZ predlagalo J. Gostinčarja. Toda hkrati je izvolilo tudi delegacijo za pogajanja o morebitnem skupnem nastopu.⁷⁴ Sklenilo je tudi, naj se Strokovna zveza javnih in zasebnih nameščencev JSZ zaradi volitev preimenuje v Strokovno zvezo privatnih nameščencev. Na sestanku strokovnih organizacij 20. novembra, ki ga je sklicala SK, so krščanskosocialistični predstavniki postavili kot minimalni pogoj za pristanek na skupno listo, da dobi JSZ tretjino članov skupščine, upravnega odbora, zaupnikov in uradništva DZ.⁷⁵ SK tudi v podaljšanem roku ni odgovorila na predlog JSZ, ki je nato začela

⁶⁹ Fran Erjavec, *Delavska zbornica*, Socialna misel, V, št. 2, 1. 1. 1926, str. 25–28; Slovenec, št. 19, 24. 1. do št. 21, 27. 1. 1926.

⁷⁰ Slovenec, št. 268, 25. 11. 1925; Pravica, št. 49, 3. 12. 1925.

⁷¹ Na seji so bili poslanci SLS Franc Smodej, dr. Miha Krek in France Kremžar ter strankin tajnik Franc Gabrovšek.

⁷² INZ, fond JSZ, fasc. 1, zapisnik 1. skupne seje načelstva JSZ in Delavske zveze 2. 10. 1925; v volilni odbor sta bila kot predstavnika JSZ izvoljena Jože Gostinčar in Nande Zužek, kot predstavnik SLS pa dr. Miha Krek in Franc Gabrovšek.

⁷³ Na vseh rednih sejah načelstva JSZ od 10. (7. 10. 1925) do 22. (26. 1. 1926) so obširno razpravljali o volitvah v DZ, posebej o enotni kandidatni listi oziroma o volilnih blokih. Ti zapisniki so najpomembnejši arhivski vir za to problematiko (INZ, fond JSZ, fasc. 1).

⁷⁴ INZ, fond JSZ, fasc. 1, zapisnika 10. in 11. seje načelstva JSZ (7. 10. in 13. 10. 1925); ker je bil pogoj za kandidiranje plačevanje bolniškega zavarovanja, J. Gostinčar pa tedaj ni bil zaposlen, so se dogovorili, da bi ga zavarovala Jugoslovanska tiskarna.

⁷⁵ INZ, fond JSZ, fasc. 1, zapisnika 14. in 15. seje načelstva JSZ (17. 11. in 25. 11. 1925).

s pospešenimi pripravami, »da izidemo krščanski socialisti častno iz prvih volitev« v DZ.⁷⁶

Izredni občni zbor 13. 12. 1925, ki je bil sicer sklican zaradi hudega gmotnega položaja JSZ po odtegnitvi strankine subvencije zaradi spora z vodstvom SLS,⁷⁷ je posebno pozornost posvetil volitvam v DZ. Delegati so poročali o uspešnih pripravah nanje.⁷⁸ Načelstvo JSZ je na več sejah razpravljalo o sestavi kandidatne liste, njen nosilec je namesto J. Gostinčarja postal France Terseglav, urednik Slovenca. Listo je potrdil zaupniški zbor JSZ 3. 1. 1926.⁷⁹ Konec decembra 1925 je glavni tajnik JSZ Ivan Gajšek po sklepu načelstva zaradi uspešnejšega vodenja predvolilne agitacije začasno prenesel poslovanje na sedež SLS. To je povzročilo zastoj pri izvajanju drugih nalog, kar je izzvalo protest nekaterih članov načelstva. Franc Burkeljc se je pritožil, ker se vodijo vse priprave za volitve v tajništvu SLS. Sicer pa se je posebej okrepila časopisna agitacija in načelstvo je sklenilo do volitev povečati naklado Pravice za 2000 izvodov, ki naj bi jih razpečevali brezplačno.⁸⁰ Ta list je svoje privrženice seznanjal s krščanskosocialističnim programom za delo v DZ, pri čemer je poudaril, da se bo JSZ odločno zavzela »za enotno fronto delavstva« v tem »parlamentu« v boju za obrambo delavskih pravic, izboljšanje socialne zakonodaje in »za socialno preureditev človeške družbe«, ne glede na delavsko razcepljenost v predvolilnem boju.⁸¹ V decembrskih in januarskih številkah je Pravica kritično ocenjevala nasprotno strokovne organizacije oziroma njihovo povezovanje v koalicijske kandidatne liste, največ pozornosti pa je posvetila posredovanju podrobnih tehničnih navodil za izvedbo volitev (ta sta krajevnim volilnim odborom in zaupnikom skupaj pošiljali JSZ in SLS tudi v posebnih okrožnicah) ter razkrinkavanju zlasti socialističnih zlorab.

JSZ je bila zaradi sestave svojih članov (precej jih je imela tudi med obrtniškim delavstvom in služkinjami) prizadeta zaradi načina razdeljevanja kuvert z glasovnicami, ki so jih uradi za socialno zavarovanje pošiljali le v obrote z nad 20 zaposlenimi, drugim delavcem pa le v primeru, če so bili oddaljeni več kot pet km od uradov oziroma krajevnih volilnih odborov. Tako je moralo precej delavcev in delavk osebno dvigniti glasovnice. Dejstvo, da so po obratih glasovnice razdeljevali uradniki socialnega zavarovanja, člani krajevnih volilnih odborov in delavski zaupniki, med katerimi je bila večina socialistov, je omogočalo tudi pritiske in zlorabe. Na socialistično izrabljanje volilnega reda sta z interpelacijami oziroma protesti opozorila tudi poslanca SLS Franc Smodej in France Kremžar ter zahtevala spremembo volilnega postopka.⁸² Dosegla sta, da je minister za socialno politiko poslal v Ljubljano svojega zastopnika, ki so mu na sestanku predstavniki kandidatnih list posredovali svoje pritožbe. Pravica je za preprečitev zlorab pozvala volilce krščanskosocialistične liste, naj ne oddajo kuvert z glasovnicami krajevnim volilnim odborom 2. februarja, niti naj jih ne pošiljajo glavnemu volilnemu odboru v Ljubljani do 7. februarja, temveč naj jih izročijo svojim zaupnikom, ki jih bodo poslali centrali JSZ, ta pa dalje glavnemu volilnemu odboru.⁸³

⁷⁶ Pravica, št. 50, 10. 12. 1925.

⁷⁷ Med člani in članicami (4201 ob izrednem občnem zboru) jih določeno število ni moglo plačevati ustreznih prispevkov (kmečki delavci, služkinje). Zato JSZ brez gmotne podpore SLS ni mogla plačevati svojih zaposlenih in izdajati Pravice. Gmotno stisko je SLS večkrat izrabila za discipliniranje JSZ. Po kritičnih pripombah na svoj račun ali po akcijah, ki jih ni odobraval, je SLS prenehala finančno podpirati JSZ. Tako tudi sredi 1925. leta zaradi poročila glavnega tajnika JSZ Ivana Gajška na sestanku SLS v Ljubljani, za katerega je strankin izvršilni odbor terjal, da ga vodstvo JSZ obsodi. Spor je bil likvidiran šele konec novembra 1925, ko je načelstvo JSZ že sklicalo izredni občni zbor, da bi na njem seznanilo članstvo s konfliktom. Pravica (št. 50, 10. 12. 1925) je glede na take probleme poudarila nalogo, da »v doglednem času gospodarsko osamosvojimo našo strokovno organizacijo«.

⁷⁸ INZ, fond JSZ, fasc. 1, zapisnik izrednega občnega zbora JSZ 13. 12. 1925; Pravica, št. 51, 17. 12. 1925.

⁷⁹ INZ, fond JSZ, fasc. 1, zapisnik zaupnega zbora JSZ 3. 1. 1926.

⁸⁰ INZ, fond JSZ, fasc. 1, zapisnika izredne 20. seje 30. 12. 1925 in 21. seje 14. 1. 1926.

⁸¹ Pravica, št. 2, 14. 1. 1926.

⁸² Pravica, št. 3, 21. 1. 1926; Slovenec, št. 15, 20. 1. 1926.

⁸³ Pravica, št. 4, 28. 1. 1926.

V predvolilni kampanji je zelo intenzivno sodelovalo poleg Slovencev tudi drugo strankarsko časopisje. Slovenec je glede DZ poudaril, da bi se v avtonomni Sloveniji mogla razviti v »velevažno ustanovo« in bi v »demokratskih razmerah utegnila postati odločilen činitelj v celotni zakonodaji, tičeči se delavskega stanu«, njeno funkcijo pa je primerjal z Zbornico za trgovino, obrt in industrijo. Odklanjal je njeno centralizacijo prek beogradskega osrednjega tajništva delavskih zborskih ter dodal, da so bili pri imenovanju članov ZDZ kršćanski socialci prezrti zaradi avtonomističnega prepričanja. Medtem ko so centralistični demokrati zbornico »ustanovili in jo pustili stradati«, pa je v času, ko je bila na vladi SLS, dobila tudi gmotno osnovo za delovanje.⁸⁴ Slovenec je polemiziral zlasti s pisanjem Delavske politike in Jutra, ki je posebno budno spremljalo volilne priprave v katoliškem taboru. SLS je očitalo, da »je prevzela ves agitacijski aparat v svoje roke, ker se boji, da bi jim zrasli gosarjevci (po tedanjem članu vodstva JSZ dr. Andreju Gosarju, op. p.) preko glave«. Potem ko je »finančno izstradala« JSZ z ukinitvijo denarne podpore, je strankino tajništvo »naravnost diktiralo« sestavo kandidatne liste, da bi imelo nadzor nad delavsko politiko.⁸⁵ Slovenec pa je okrepil napade na Samostojno demokratsko stranko (SDS) zlasti potem, ko je tudi liberalni delavski tabor sestavil skupno kandidatno listo in jo je strankino vodstvo javno podprlo.⁸⁶ Volitve v DZ so bile torej tudi prilika za novo obračunavanje med glavnima meščanskima političnima strankama.

Narodno socijalna strokovna zveza (NSSZ) je dolgo pristajala na skupen nastop s socialističnimi in bivšimi neodvisnimi strokovnimi organizacijami, pri čemer je JSZ obtoževala, da s samostojno listo razbija enotnost delavstva. Nova pravda je poudarila, da so hotele registrirane strokovne organizacije volitve »depolitizirati« in ubraniti DZ pred političnimi boji. Toda dr. Anton Korošec hoče utrditi svoj politični pogled in po zmagi na parlamentarnih volitvah v Ljubljani in absolutni prevladi med kmečkim prebivalstvom doseči uveljavitev še med delavstvom, kar »je politični moment klerikalnega interesa« za DZ.⁸⁷ Na drugi strani pa je Pravica vztrajanje NSSZ pri skupni listi komentirala z ugotovitvijo, da nima veliko članstva in da je posebej šibka zato, ker ne smejo glasovati tudi železničarji, med katerimi so imeli narodni socialisti velik vpliv, tako da je zadovoljna z majhnim številom mandatov.⁸⁸ Predsednik NSSZ Rudolf Juvan je na seji izvršilnega odbora Narodno socijalistične stranke 13. decembra poročal o poteku predvolilne dejavnosti in zdi se, da je na njej padla odločitev o prekinitvi sodelovanja z SK. V isti številki Nove pravde, ki je poročala o tej seji, je izšel tudi razglas o samostojni Neodvisni delavski listi NSSZ za volitve v DZ. Narodni socialisti so utemeljevali svoj odstop od načrtovane liste Združenih delavskih strokovnih organizacij z dejstvom, da so socialisti zahtevali za »pet⁸⁹ dvomljivo sigurnih mandatov, naj bi NSSZ izdala svoja načela«. Že prej so zahtevali in dosegli, da je NSSZ pozdravila ustanovitev Ursovih sindikatov v Beogradu, na kongresu slovenske pokrajinske organizacije pa bi morala pristati na svojo vključitev v SK. To je tudi napadla, da je hotela s skupno listo uveljaviti svojo absolutno večino v DZ.⁹⁰

Do srede decembra 1925 demokratski Samostojni strokovni delavski Uniji ni uspelo dobiti partnerja za skupen nastop na volitvah v DZ in kazalo je, da bo prisiljena sestaviti samostojno kandidatno listo, kar je sporočila v zaupni

⁸⁴ Slovenec, od št. 268, 25. 11. do št. 270, 27. 11. 1925.

⁸⁵ Jutro, št. 301, 30. 12. 1925 in št. 7, 10. 1. 1926; Jutro je kot ilustracijo razmerja med SLS in JSZ navedel, da je moral agitacijski oziroma volilni odbor delovati na stranknem sedežu. Mesto nosilca liste naj bi po njegovem pisanju F. Terseglav sprejel šele po posredovanju strankinega voditelja dr. Antona Korošca.

⁸⁶ Slovenec, št. 4, 6. 1. in št. 10, 14. 1. 1926.

⁸⁷ Nova pravda, št. 49, 5. 12. in št. 50, 15. 12. 1925.

⁸⁸ Pravica, št. 50, 10. 12. 1925.

⁸⁹ Po pisanju Delavske politike (št. 7, 9. 1. 1926) naj bi voditelj NSSZ Juvan zahteval deset mandatov.

⁹⁰ Nova pravda, št. 51, 24. 12. 1925.

okrožnici svojim organizacijam in zaupnikom. Tem je dala podrobna navodila za pridobivanje volilcev, naročila pa jim je tudi, naj stopijo v stik »tudi z delodajalci (liberalne usmeritve, op. p.), ki naj med svojim delavstvom bodisi z vplivom, bodisi potom zanesljivih in uglednih zaupnikov agitirajo za našo listo.«⁹¹ S prekinitvijo nenaravne povezave NSSZ z SK so se odprle možnosti za izoblikovanje volilnega bloka obeh strokovnih organizacij liberalnega tabora, v katerega ju je silila številčna šibkost v primerjavi z SK in JSZ, skupen nastop pa jima je povečal možnosti za uspeh. Sestavili sta glavni volilni odbor »Združenih neodvisnih delavskih strokovnih organizacij« in »Neodvisno delavsko listo« z nosilcem predsednikom NSSZ Rudolfom Juvanom in predsednikom Unije dr. Jožo Bohinjcem, ravnateljem okrožnega urada za zavarovanje delavcev, na drugem mestu. Kandidatno listo je potrdilo skupno zborovanje zaupnikov, na katerem so sprejeli tudi program bodočega dela DZ, ki mora biti »strogo strokovna in popolnoma nepolitična« ustanova z nalogo, da izbojuje zlasti izvajanje in izboljšanje socialne zakonodaje za delavce in nameščence.⁹² Voditelj SDS dr. Gregor Žerjav je pozval delavstvo, naj voli Neodvisno delavsko listo,⁹³ pri velikem županu pa je v imenu liberalnih organizacij protestiral proti socialističnim volilnim zlorabam.⁹⁴

Peta lista za volitve v DZ — lista Slovenske delavske zveze z nosilcem ing. Milutinom Debelakom je viden izraz prizadevanj, da bi se vse tedanje politične stranke prek strokovnih organizacij zasidrle tudi med delavstvom. Kmetijski list je pozval vse privrženice Slovenske republikanske stranke Albina Prepeluha in Samostojne kmetijske stranke Ivana Puclja, naj volijo to listo slovenskega kmečkega in delavskega ljudstva.⁹⁵ Tudi Narodna radikalna stranka je priporočila delavcem, naj glasujejo za Slovensko delavsko zvezo.⁹⁶ Ta »komaj ustanovljena« organizacija si je prizadevala pridobiti oziroma organizirati zlasti podeželsko delavstvo.⁹⁷ Ker je bila konkurent zlasti Neodvisni delavski listi, jo je najbolj napadala Nova pravda. Ta je zapisala, da gre za »tipično strankarsko politično listo«, za katero poleg Prepeluha in Puclja stoji tudi Stjepan Radić⁹⁸ in je imela tedaj tudi režimski značaj. Kmetijski list pa je v agitaciji za to listo posebej napadel narodne socialiste, da »so zlezli pod frak« demokratom.⁹⁹ Vsi nasprotniki Slovenske delavske zveze so enotno napovedovali, da njeni kandidati na volitvah za DZ ne bodo uspeli.

Tako je za 50 delavskih mandatov v skupščini DZ kandidiralo pet list, za deset članov iz vrst privatnih nameščencev pa so se »vse pri zbornici registrirane organizacije« sporazumele za skupno kandidatno listo in tako volitve niso bile potrebne.¹⁰⁰

Volilno pravico so imeli vsi delavci in delavke ter privatni nameščenci in nameščenske, ki so bili bolniško zavarovani na dan razpisa volitev in je bila njihova zavarovana mezda višja od 5,26 din, oziroma so plačevali najmanj 7,02 din mesečnega prispevka.¹⁰¹ Pravica je posebej poudarila, da imajo na teh volitvah ženske prvič svojo volilno pravico, ki jo za parlamentarne in občinske volitve še niso uspele izbojevati.¹⁰² Volilna pravica ni bila omejena po starostni, ampak le po višini zavarovane mezde, in torej niso smeli voliti tisti, ki

⁹¹ Okrožnico je objavil Delavec (št. 24, 18. 12. 1925) s komentarjem, da bodo tako izvoljeni delegati v DZ služili interesom kapitala.

⁹² Nova pravda, št. 52, 31. 12. 1925 in št. 1, 9. 1. 1926.

⁹³ Jutro, št. 9, 13. 1. 1926.

⁹⁴ Jutro, št. 12, 16. 1. 1926; Nova pravda, št. 3, 23. 1. 1926.

⁹⁵ Kmetijski list, št. 2, 13. 1. 1926.

⁹⁶ Narodni dnevnik (št. 13, 19. 1. 1926) je svojim privrženecem kot drugo ustrezno organizacijo priporočil Kmetisko-delavsko zvezo.

⁹⁷ Kmetijski list, št. 3, 20. 1. 1926.

⁹⁸ Nova pravda, št. 3, 23. 1. 1926.

⁹⁹ Kmetijski list, št. 2, 13. 1. 1926.

¹⁰⁰ Poročilo DZ 1925–1926, str. 14; v seznamu registriranih organizacij (str. 205–206 so bile navedene naslednje: Zveza privatnih nameščencev Jugoslavije SK, Strokovna skupina privatnih nameščencev JSZ, Zveza privatnih nameščencev, v katero je bilo vključenih šest nameščenskih društev, Organizacija zasebnih nameščencev v Ljubljani ter društvo bančnega uradništva).

¹⁰¹ Delavec, št. 23, 10. 12. 1925 in št. 1, 1. 1. 1926.

¹⁰² Pravica, št. 2, 14. 1. 1926.

so bili razvrščeni pri socialnem zavarovanju do petega meznega razreda od sedemnajstih. Volilne pravice niso imeli zlasti vajenci in najslabše plačano pomožno osebje. Tako je bilo v delavski skupini 75.102 volilnih upravičencev, v nameščenski skupini 9780 volilnih upravičencev.¹⁰³

V delavski skupini je bilo oddanih 56.217 veljavnih glasov ali 74,85 % vseh volilnih upravičencev, posamezne liste pa so dobile naslednje število glasov:

1. *Lista Združene delavske strokovne zveze Jugoslavije — Strokovne komisije* 29.344 glasov — 52,2 % (27 mandatov).
2. *Lista krščanskosocialističnega delavstva* 15.017 glasov — 26,7 % (14 mandatov).
3. *Neodvisna delavska lista* 8359 glasov — 14,9 % (7 mandatov).
4. *Socialnodemokratska lista* 2495 glasov — 4,4 % (2 mandata).
5. *Lista Slovenske delavske zveze* 1020 glasov — 1,8 % (brez mandata).¹⁰⁴

Glavni volilni odbor je 11. 1. 1926 razglasil vseh deset kandidatov in njihovih namestnikov na listi Združeni privatni nameščenci za izvoljene, in sicer štiri člane Zveze privatnih nameščencev, tri člane Strokovne zveze privatnih nameščencev JSZ, dva člana Zveze privatnih nameščencev SK in enega člana Društva bančnega uradništva.¹⁰⁵

Volitvam so sledili komentarji izidov, začelo se je oblikovanje klubov, v katere so se povezovali delavski in nameščenski člani skupščine posameznih idejnih smeri, za prvo sejo skupščine DZ pa je vsaka skupina pripravljala svojo programsko deklaracijo.

Delavec je že v prvi fazi volitev na sedežih krajevnih volilnih odborov vzneseno zapisal, da je DZ rdeča.¹⁰⁶ Potem ko so bili znani dokončni izidi, je poudaril, da je lista Združene delavske strokovne zveze dosegla absolutno ve-

¹⁰³ Poročilo DZ 1925—1926, str. 11; nameščenec DZ Anton Marinček je v tej publikaciji objavil Statistiko članstva Delavske zbornice za Slovenijo (str. 129—153), ki je zanimiva slika številčnega stanja delavcev in zasebnih nameščencev na Slovenskem leta 1925, s podatki o zavarovanih mezdah pa je ilustriral tudi njihov ekonomski položaj. Navedemo naj le podatek, da je bilo oktobra 1926 pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani 78.041 zavarovancev, pri Združenih bratovskih skladiščah je bilo zavarovanih 15.545 rudarjev in nameščencev, pri Trgovskem in bolniškem podpornem društvu 4417 zavarovancev, na območju ljubljanskega ravnateljstva državnih železnic pa je bilo zaposlenih 12.740 delavcev in nameščencev (železničarji niso spadali v sestavo članstva DZ).

¹⁰⁴ Poročilo DZ 1925—1926, str. 11—13; Delavsko-kmetijski list (št. 7, 18. 2. 1926) je objavil tudi zanimiv podatek, da so bile glasovalne kuverte dostavljene 64.555 volilnim upravičencem, kar je vplivalo na volilno udeležbo. Delavska politika (št. 31, 8. 2. 1926) pa je navedla podatek, da je bilo na krajevnih volilnih odborih oddanih le 10.495 glasov, večina pa je bila oddanih prek central strokovnih organizacij glavnemu volilnemu odboru.

Za člane skupščine DZ so bili v delavski skupini izvoljeni s socialistične liste: France Svetek, tajnik, Ljubljana; Ivan Makuc, upravnik, Ljubljana; Josip Ošlak, tipograf, Maribor; Franc Pilberšek, rudar, Trbovlje; Franc Ravnik, žebjar, Jesenice; Aleksander Trškan, železničar, Ljubljana; Alojz Sedej, uradnik, Ljubljana; Rado Čelešnik, uradnik, Ljubljana; Martin Plančar, strojnik, Celje; Franc Dolinar, rudar, Črna pri Prevaljah; Ulrik Vospernik, natakari, Ljubljana; Jurij Arh, strokovni tajnik, Zagorje; Joža Golmajer, strokovni tajnik, Ljubljana; Ivan Krušič, strugar, Trbovlje; Andrej Bradeško, strokovni tajnik, Ljubljana; Karol Podbršček, delavec pivovarne, Ljubljana; Lovro Jakomin, čevljarški pomočnik, Maribor; Franc Kuder, rudar, predilniški delavec, Tržič; Stefan Matjašič, mizarški pomočnik, Ljubljana; Ignac Milnar, predilniški delavec, Tržič; Emanuel Janežič, klepar, Celje; Franc Vrhovec, zidar, Ljubljana; Mici Ajdišek, delavka, Trbovlje; Franc Bučar, delavec v tobačni tovarni, Ljubljana; Edo Hirsli, strojnik, Litija; Vincenc Zajc, usnarj, Soštanj; s krščanskosocialistične liste: Franc Tersegglav, urednik Slovenca, Ljubljana; Stanko Keše, rudar, Trbovlje; Jurij Kugovnik, kovač v rudniku, Prevalje; Alojz Pukšič, pečarski zidar, Jesenice; Srečko Zumer, stavec, Ljubljana; Franc Kukovica, papirničar, Ljubljana-Polje; Ivan Gajšek, strokovni tajnik, Ljubljana; Andrej Semenič, strojnik, Maribor; Ivana Godeša, kuharica, Ljubljana; France Žužek, pisarniški dnevničar, Ljubljana; Ivan Majeršič, usnarj, Tržič; dr. Anton Milavec, zasebni uradnik, Ljubljana; Franc Kordin, ključavničar na državni železnici, Ljubljana; Martin Kores, ključavničar na državni železnici, Maribor; z liste liberalnih organizacij: Rudolf Juvan, skladiščnik, Ljubljana; dr. Joža Bohinjec, ravnatelj, Ljubljana; Vinko Sedlar, rudar, Zagorje; Luka Bizjak, skladiščnik, Litija; Franc Duh, delovodja, Ruše; Albin Tomc, zidar, Ljubljana; Marija Kisovec, tobačna delavka, Ljubljana; s socialnodemokratske liste: Miroslav Pevec, rudar, Velenje in Alojz Leskošek, strokovni tajnik, Celje.

Iz navedenih podatkov naj glede na poklicno sestavo opozorimo zlasti na dejstvo, da je bilo na delavski listi izvoljenih tudi nekaj zasebnih nameščencev in trije železničarji, ki sicer niso imeli volilne pravice za volitve v DZ. V skupščini je bila zastopana večina industrijskih središč, daleč največ predstavnikov pa je imelo ljubljansko območje.

¹⁰⁵ Slovenec, št. 9, 13. 1. 1926; poročilo DZ 1925—1926, str. 14; za člane skupščine DZ z nameščenske liste so bili izvoljeni Melhior Cobil, Valentin Urbančič, Franc Orehek, Niko Gogala, Ivan Silvester, Franjo Volčanšek, Ivan Setinec, Joško Malešič, Dragotin Glčvert in Hubert Pelikan.

¹⁰⁶ Delavec, št. 3, 25. 1. 1926.

čino, da je lista bernotovcev propadla ter da so klerikalci in demokrati izšli iz volitev osramočeni. Primerjal je tudi izide volitev v DZ in parlamentarnih volitev februarja 1925 ter poudaril, da je socialistično in komunistično delavstvo na teh, razcepljeno na tri liste, dobilo le okoli 11.000 glasov,¹⁰⁷ sedaj pa skoraj 30.000. Poudarimo naj dve njegovi glavni ugotovitvi: prvič, da bo delegacija SK »tvorila vodilno jedro zbornice«, in drugič, da je nujno njeno enotno nastopanje.¹⁰⁸ SK je sicer dobila absolutno večino oddanih glasov, ne pa tudi nad polovico izvoljenih članov skupščine. Za absolutno večino v njej je morala SK pridobiti oba socialnodemokratska delegata, kar ji je v pripravah na prvo sejo skupščine DZ tudi uspelo.¹⁰⁹ SK pa je imela v svoji delegaciji tudi posamezne privrženke dekalistične levice. Ta si je celo prizadevala osnovati poseben zbornični klub strokovne opozicije v slovenskih Ursovih sindikatih, ki naj bi po pričakovanju štel pet njenih privrženecv. Toda odkrito sta ostala zvesta levice le dva člana delegacije SK.¹¹⁰ *Delavsko kmetijski list* je še zapisal, da je potek volitev pokazal potrebo po spremembi volilnega reda, ki »nima nobene socialistične lastnosti«. Omogočal je veliko prednost tistim, ki so volitve vodili, t. j. socialističnim »kristanovcem«. Omogočal je tudi nasilje delodajalcev, da so pri teh volitvah »v celih tovarnah« glasovali za delavce. Poudaril je tudi, da so med 31 izvoljenimi socialističnimi predstavniki »kristanovci, bernotovci in pristaši opozicije (DKL)«. Skupen nastop vseh treh skupin pa je nujno potreben, ker delavstvo ne sme dopustiti, da mu v njegovih ustanovah »gospodari buržoazija«.¹¹¹

Delavska politika je »sijajno zmago« prikazovala zlasti kot rezultat enotnega nastopa socialističnih in neodvisnih strokovnih organizacij po štirih letih usodne razcepljenosti.¹¹² Po oceni njenega urednika Rudolfa Golouha je uspeh na volitvah v DZ utrdil zavest socialističnega delavstva po velikem neuspehu, ki ga je doživelo na zadnjih parlamentarnih volitvah.¹¹³ Predvsem pa je omogočil SK, da je obdržala odločilno vlogo pri vodenju te delavske ustanove. Toda le en glas absolutne večine, pa še ta pridobljen s koncesijo socialdemokratom, je v primerjavi z ZDZ občutno povečal vlogo tudi drugih strokovnih organizacij, posebej JSZ.

Pravica je v komentarju o volitvah poudarila, da so združeni socialisti in komunisti »na tisoče glasov« pridobili z zlorabami volilnega reda. Medtem ko JSZ lahko ugotovi, da je 15.000 zanj oddanih glasov od delavcev in delavk, ki so zvesti krščanskemu socializmu, marksistični socialisti tega zaradi volilnih manipulacij ne morejo trditi in je njihov volilni rezultat v resnici mnogo skromnejši. Na drugi strani pa je število glasov za Neodvisno delavsko listo »za tri četrtine previsoko«, ne pa presenetljivo. Liberalni delodajalci so izkoristili zlasti strah neorganiziranega delavstva pred brezposelnostjo in ga prisilili, da je glasovalo po njihovi volji. Ob tem je *Pravica* še ugotovila, da se je NSSZ s povezavo z Unijo, »podružnico same veleburžoazije« kompromitirala.¹¹⁴ Načelstvo JSZ je sklenilo, da se zahvali vsem svojim zaupnikom in skupinam »s pozivom na delo za širjenje organizacije«, pisno zahvalo pa je poslalo tudi vodstvu SLS. Sklenilo je tudi poslati DZ pritožbo zoper zlorabe pri izvedbi volitev.¹¹⁵

¹⁰⁷ Na parlamentarnih volitvah leta 1925 je padlo število socialističnih in komunističnih glasov na najnižjo točko, natančno na 12.562 glasov (dr. Vasilij Melik, *Delavske stranke na volitvah 1920–1927, Revolucionarno delavsko gibanje v Sloveniji v letih 1921–1924*, Ljubljana 1975, str. 113–114). Ob tem naj poudarimo, da je primerjava glede na različno sestavo volilcev problematična.

¹⁰⁸ Delavec, št. 4, 10. 2. 1926.

¹⁰⁹ Delegaciji SK in Kmetsko-delavske zveze sta se 6. 3. 1926 sporazumeli o skupnem nastopu v skupščini DZ, ne pa tudi o oblikovanju skupnega kluba. SK je to podporo dobila za ceno izvolitve socialdemokrata A. Leskoška v finančno kontrolo DZ (Naprej, št. 11, 13. 3. in št. 12, 18. 3. 1926).

¹¹⁰ Delavsko-kmetijski list, št. 11, 18. 3. 1926.

¹¹¹ Delavsko-kmetijski list, št. 7, 18. 2. 1926.

¹¹² Delavska politika, št. 31, 8. 2. 1926.

¹¹³ Rudolf Golouh, *Pol stoletja spominov*, cit. izd., str. 322.

¹¹⁴ Pravica, št. 7, 18. 2. 1926.

¹¹⁵ INZ, fond JSZ, fasc. 1, zapisnik 23. seje načelstva JSZ 13. 2. 1926.

¹¹⁶ INZ, fond JSZ, fasc. 1, zapisnik 2. seje vodstva JSZ 28. 2. 1926; Pravica, št. 9, 4. 3. 1926.

Na več sejah načelstva JSZ so nato razpravljali o programu dela krščansko-socialističnega kluba v DZ in njegovem poslovniku, ki ga je potrdila seja vodstva JSZ 28. 2. 1926. Po njej so ustanovili krščanskosocialistični klub, ki je štel 17 članov, poleg delavskih predstavnikov še tri nameščenske, za njegovega načelnika pa je bil izvoljen France Terseglav.¹¹⁶ Toda kmalu je prišlo med načelstvom JSZ in zborničnim klubom do hudega spora zaradi predloga za člane upravnega odbora. Zlasti ostro je proti dejstvu, da se vanj ni kandidiralo nobenega »ročnega delavca«, protestiral podpredsednik Srečko Žumer, ki je ob tem ponudil tudi svoj odstop. Očitki so bili uperjeni zoper kandidaturo Ivana Gajška, glavnega tajnika JSZ, ker da je »desničarsko« usmerjen. Po ostrih razpravah, ko kandidatura Jožeta Rutarja (bil je le namestnik člana skupščine), ni bila mogoča, je načelstvo JSZ popustilo pri sestavi upravnega odbora, toda dosleglo, da je bil za stalnega nameščenca DZ imenovan »levičar« Anton Marinček. Te razprave kažejo na nesoglasja, o katerih je pisalo *Jutro*, a jih je Pravica zavrnila.¹¹⁷ Iz pisanja *Slovenca* se vidi, da se je zdel SLS volilni rezultat preskromen, za kar je krivila volilni red.¹¹⁸ *Jutro* in *Delavska politika* sta pisala celo o klerikalnem »katastrofalnem porazu«, kar je bilo glede na različno sestavo volilnega telesa za parlamentarne volitve in volitve v DZ neobjektivno in izraz strankarskega obračunavanja. Dejstvo je, da je bilo izbojevanje močnega zastopstva v DZ »neodvomno velik uspeh za JSZ«.¹¹⁹ Volitve v DZ so bile skupaj z idejnim dozorevanjem in prizadevanji za gmotno osamosvojitve pomembna prelomnica pri uveljavljanju JSZ kot samostojnega in drugega najmočnejšega dejavnika v strokovnem gibanju na Slovenskem.

Liberalni tabor je bil z volilnimi rezultati zadovoljen. Volitve so pokazale, »kako časten uspeh lahko doseže narodno delavstvo, če nastopa složno«. Po udaril je, da so volilci s svojim glasovanjem za enotno listo zahtevali tudi »absolutno solidarnost vseh narodnih strokovnih organizacij«. *Nova pravda* je poskušala zmanjšati volilni uspeh liste JSZ z očitkom, da so zanjo agitirali vsi klerikalni časniki, duhovniki in poslanci.¹²⁰ Narodni klub v DZ je imel sedem delavskih in štiri nameščenske člane. Volitve v DZ so bile spodbuda za začetek združevanja NSSZ in Unije, ki sta marca 1926 ustanovili Narodno strokovno zvezo kot njun vrhovni organ.¹²¹ *Delavsko-kmetijski list* je to povezavo komentiral z ugotovitvijo, da so se z njo narodni socialisti »tudi organizacijsko vrnili med demokrate«, ki so jih pred leti zapustili.¹²² Tako so volitve v DZ pomenile v liberalnem oziroma narodnem strokovnem gibanju pomembno prelomnico.

Kmetijski list je ugotovil, da lista Slovenske delavske zveze ni dosegla količnika za mandat, kar je opravičeval z dejstvom, da se ta strokovna organizacija šele ustanavlja.¹²³ Slovenska delavska zveza je bila nato dokončno ustanovljena sredi 1926. leta, ko se je povezala z radičevskim Hrvatskim radničkim savezom,¹²⁴ toda tudi po konstituiranju se ni uspela uveljaviti v strokovnem gibanju na Slovenskem.

Glede zastopanosti zasebnih nameščenecv v DZ naj omenimo, da z razdelitvijo mest na kandidatni listi Združenih zasebnih nameščenecv ni bila zadovoljna liberalno usmerjena Zveza privatnih nameščenecv, ker da »ni v skladu z našo močjo in našo voljo«,¹²⁵ toda ni upala s samostojno listo povzročiti izvedbo volitev tudi v nameščenski skupini.

¹¹⁷ INZ, fond JSZ, fasc. 1, zapiski od 26. seje (16. 3.) do 28. seje 9. 4. 1926 načelstva JSZ; Pravica, št. 7, 18. 2. 1926.

¹¹⁸ Slovenec, št. 32, 9. 2. 1926.

¹¹⁹ Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v OF, cit. izd., str. 75.

¹²⁰ Nova pravda, št. 6, 13. 2. 1926.

¹²¹ Nova pravda, št. 13, 3. 4. 1926.

¹²² Delavsko-kmetijski list, št. 15, 15. 4. 1926.

¹²³ Kmetijski list, št. 6, 10. 2. 1926.

¹²⁴ Kmetijski list, št. 24, 16. 6. 1926.

¹²⁵ Organizator, št. 1, 1926; Slovenec (št. 9, 13. 1. 1926) je pisal tudi o strankarski pripadnosti članov skupščine DZ iz nameščenske skupine, in sicer so bili trije pripadniki SLS, dva pripadnika Socialistične stranke Jugoslavije in štirje pripadniki Samostojne demokratske stranke, predstavnik bančnega uradništva pa je bil nadstrankarski, narodni klub pa je sprva upal, da ga bo pridobil zase.

Nova skupščina Delavske zbornice za Slovenijo se je konstituirala na 1. seji 7. 3. 1926. Na njej je sicer večina pri verifikaciji mandatov ugotovila, »da so pritožbe proti volitvam deloma neutemeljene, deloma utemeljene, vendar ne takega značaja, da bi moglo to bistveno vplivati na končni izid volitev.« Glede na to je verifikacijski odbor predlagal potrditev mandatov vseh 60 članov in namestnikov članov skupščine, kar je bilo sprejeto proti glasovom članov krščanskosocialističnega kluba. Nato so predstavniki socialističnega, krščansko-socialističnega in narodnega kluba ter socialnodemokratske in dekalistične skupine podali načelne izjave o bodočem delu DZ, ki so bile podrobneje razdelani predvolilni programi.¹²⁶ Vse izjave so poudarjale, »da mora Delavska zbornica služiti energično interesom delavstva, razviti velikopotezno in smoterno delovanje za socialno politično zaščito« delavcev in nameščencev.¹²⁷

Do zapleta je prišlo pri volitvah upravnega odbora, kjer so različno razlagali poslovník. Socialistični klub je predlagal uporabo D'Hontovega proporcionalnega načela, krščanskosocialistični in narodni klub pa sta vztrajala na »čistem proporciju«, kar je praktično pomenilo, da bi SK dobila v 12 članskem upravnem odboru le polovico mest. Socialistični klub pa je uspel poleg obeh socialnodemokratskih delegatov pridobiti za svoj predlog še predstavnika bančnega uradništva. Pri volitvah članov upravnega odbora in finančne kontrole so dobile posamezne liste naslednje število glasov: socialistična lista 32 glasov, krščanskosocialistična lista 17 glasov in narodna lista 11 glasov. S prve liste je bilo izvoljenih sedem članov, z druge trije in s tretje dva člana upravnega odbora.¹²⁸ Tako so socialisti lahko dosegli tudi izvolitev vseh članov predsedstva DZ iz svojih vrst, kljub zahtevam obeh drugih klubov, naj bi bili vanj izvoljeni tudi njihovi predstavniki. Upravni odbor je na prvi seji 8. marca z večino glasov izvolil za predsednika Melhiorja Čobala, za podpredsednika Alojza Sedeja in za blagajnika Rada Čelešnika. Ostre proteste krščanskih socialistov je pomiril predsednik Čobal z izjavo, »da so v upravnem odboru vsi člani enakovredni«.¹²⁹ Skupščina je na svoji prvi seji izvolila za člane finančne kontrole po enega socialista, socialnega demokrata in krščanskega socialista. Za zborničnega tajnika je bil za petletno obdobje izvoljen Filip Uratnik. Ob sklepu skupščine sta predstavnika krščanskosocialističnega in narodnega kluba izrazila obžalovanje, da se je ni udeležil vladni predstavnik.¹³⁰ Upravni odbor je na svoji drugi seji z imenovanjem članov prosvetnega odseka sklenil konstituiranje poveljstvenih zborničnih organov.¹³¹

Skupščina DZ, izvoljena februarja 1926, je opravljala svoje funkcije do novih volitev oktobra 1933, ker je iztek njenega triletnega mandata sovpadal z začetkom kraljeve diktature, ko so bile odpravljene tudi vse vrste volitev v samoupravne in druge ustanove.¹³² Druge volitve v DZ so potekale pod hudim pritiskom režimske Jugoslovanske nacionalne stranke, ki je v Sloveniji odločno podprla režimske sindikate Narodne strokovne zveze. Zato izid teh volitev ni bil realen odsev vpliva posameznih strokovnih organizacij med delavci in zasebnimi nameščenci. Ker po izteku mandata druge izvoljene skupščine vlada Jugoslovanske radikalne zajednice ni razpisala novih volitev, temveč je leta

¹²⁶ INZ, fond DZ, knjiga zapisnikov skupščine DZ 1926—1933 (druge samouprave), zapisnik 1. seje skupščine DZ 7. 3. 1926; o prvi seji je obširno pisalo tudi vse sindikalno in tudi strankarsko časopisje.

¹²⁷ Delavska politika, št. 55, 8. 3. 1926.

¹²⁸ Glej op. 126; v upravni odbor so bili izvoljeni Rado Čelešnik, Melhior Čobal, Alojz Sedej, France Svetek, Joža Golmajer, Ivan Makuc in Ulihr Vospernik s prve liste, dr. Anton Milavec, Ivan Silvester in Ivan Gajšek z druge liste ter Rudolf Juvan in Valentin Urbančič s tretje liste.

¹²⁹ INZ, fond DZ, knjiga zapisnikov seje upravnega odbora 1926—1933 (druge samouprave), zapisnik 1. seje upravnega odbora DZ 8. 3. 1926.

¹³⁰ Glej opombo 126.

¹³¹ INZ, fond DZ, zapisnik 2. seje upravnega odbora DZ, 17. 3. 1926; v prosvetni odsek sta bila izvoljena po dva predstavnika socialističnega, krščanskosocialističnega in narodnega kluba (predsednik predstavnik JSZ dr. Anton Milavec, profesionalni tajnik Ciril Štukej).

¹³² Filip Uratnik, Delavska in nameščenska zbornica, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 164.

1939 imenovala nove člane skupščin DZ iz vrst režimskega sindikata — Jugoslovanskega radniškega saveza, v Sloveniji iz Zveze združenih delavcev,¹³³ so bile tako volitve leta 1926 ne glede na slabosti volilnega reda, odvzem volilne pravice železničarjem, strankarske in podjetniške pritiske, še najbolj realna slika vpliva posameznih strokovnih organizacij. Število glasov na volitvah v DZ je pri večini strokovnih organizacij približno trikrat do štirikrat presehalo člansko stanje.

Upravni odbor DZ je v svojem poročilu za leti 1925 in 1926 poudaril, da so volitve »prinesle zbornici ožji stik z organizacijskimi silami, ki se uveljavljajo med delavci in nameščenci njenega področja«. Z zadovoljstvom je ugotovil, da »je imela zbornica od tega samo korist in da je to njeno zaslonbo v javnosti zelo okrepilo«. Ob nekaterih kritičnih očitkih in pripombah o premajhni učinkovitosti delovanja je opozoril na zakonske omejitve pri svojih prizadevanjih, posebej pa poudaril pomembnost svojega zasledovanja zakonodajnega dela v korist svojega članstva.¹³⁴ Iz naslednjega poslovnega poročila naj poudarimo še pomembno vlogo delavskih zbornic glede na veliko politično in sindikalno razcepljenost, ob kateri ima sindikalno gibanje v njih »institucijo, ki zbira pri skupnih akcijah sile delavstva za enoten nastop. Pri vsej različnosti daljnih ciljev, načel in programov, gleda delavstvo na aktualna dnevna vprašanja navadno enotno. V vprašanjih delavske zaščite, delavskega zavarovanja, tarifnih pogodb se delavstvo ne loči po svoji principijelni in politični opredelitvi. Tu morajo poseči delavske zbornice vmes, in morajo biti vez, ki združuje ločeno korakajoče sile.« Ob prisilnih delodajalskih organizacijah, kakršna je bila Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, je bila za urejanje odnosov med delom in kapitalom upravičena zahteva strokovnih organizacij tudi po oblikovanju prisilnih delojemalskih organizacij — delavskih zbornic. Ker je v strokovnih organizacijah vseh smeri organizirana komaj dobra desetina delavstva, je upravičena zahteva, »da sodelujejo pri naporih za boljšo socialno zaščito vsi delavci, tudi onih indiferentnih devet desetih, ki so pač pripravljeni vzeti sadove naporov nekaterih za izboljšanje socialnega položaja vseh, ki pa odklanjajo sami vsako žrtev.«¹³⁵ Te misli o pomembnosti delovanja in vloge delavske zbornice smo navedli tudi zato, ker menimo, da so v nekaterih vidikih po obnovi sindikalnega pluralizma in predvideni novi parlamentarni ureditvi aktualne tudi danes pri oblikovanju nove socialne politike.

Sreda dvajsetih let je z ureditvijo gmotnih in pravnih temeljev ter s prvimi volitvami članov skupščine najpomembnejša prelomnica v delovanju Delavske zbornice za Slovenijo. Šele tedaj je začela celovito izvajati svoje naloge. Z načrtnim zbiranjem statističnih podatkov in z izdelavo študij o socialnoekonomski problematiki je na eni strani dokumentirano utemeljevala svoje predloge osrednjim in pokrajinskim oblastem in ustanovam za ureditev položaja delavcev in nameščencev ter mnenja k zakonom in uredbam parlamenta in resornih ministrstev z vidika delavske zaščite, na drugi strani pa je bilo tudi temelj za njeno posredovalno delo. Zbornica je posredovala v vseh večjih mezdnih gibanjih, sporih med delavci in delodajalci ter pri sklepanju kolektivnih pogodb, prav tako tudi pri reševanju problematike brezposelnih in kršitvah socialne zakonodaje. Šele po izboljšanju materialnega položaja je lahko začela izvajati kulturnoprosветne naloge. Po dotoku stalnih finančnih virov se je lotila tudi gradnje palače v Ljubljani ter zgradb ekspozitur DZ v Celju in Mariboru, s čemer je uspešno reševala tudi prostorske pogoje za delovanje strokovnih organizacij,

¹³³ Delavec, št. 20, 1. 11. 1933; Prispevki, str. 55; glej op. 132; lista Ursovih sindikatov (rdeči) je dobila 23 mandatov, lista NSZ (plavi) 15 mandatov, lista JSZ (beli) 12 mandatov, v nameščenski skupini pa lista liberalnih organizacij (plavi) 6 mandatov, socialistična lista 2 mandata, lista JSZ in klerikalna lista (zeleni) po en mandat. V pogojih JNS režima in velike gospodarske krize je bila tudi volilna udeležba občutno slabša kot na prvih volitvah, saj je glasovalo le 61,7 volilnih upravičencev.

¹³⁴ Poročilo DZ 1925–1926, str. 5–6.

¹³⁵ Poročilo Delavske zbornice za Slovenijo za leti 1927 in 1928, Ljubljana 1928, str. 67–68.

delavskih kulturnih društev in različnih socialnih ustanov. Na normalizacijo in okrepitev dejavnosti DZ ter njeno večjo iniciativnost so pomembno vplivali demokratično izvoljeni zbornični organi, v katerih so predstavniki strokovnih organizacij uspešno oblikovali skupne predloge ter načrtovali konkretne akcije za reševanje perečih socialnoekonomskih problemov.

Delavska zbornica za Slovenijo, ki si jo je pred sedemdesetimi leti izbojevalo delavstvo, je v dvajsetih letih svojega obstoja,¹³⁶ kljub zakonskim omejitvam ter različnim političnim in gospodarskim razmeram imela skupaj s strokovnimi organizacijami pomembno vlogo v prizadevanjih za urejanje in izboljšanje socialnoekonomskega položaja delavcev in nameščencev.

Zusammenfassung

DIE WAHLEN ZUR ARBEITERKAMMER FÜR SLOWENIEN 1926

Miroslav Stiplovšek

Den Fachgewerkschaften gelang es erst 1921 nach langjährigen Bemühungen, die Einrichtung von Arbeiterkammern im Königreich SHS durchzusetzen. Diese Selbstverwaltungseinrichtungen der Arbeiterschaft hatten die Aufgabe, die ökonomischen, sozialen und kulturellen Interessen der Arbeiter und Angestellten zu wahren. Ihr Hauptanliegen war die Erkundung aller Aspekte der sozialökonomischen Lage der Arbeiter und Angestellten, zu deren Regelung sie Vorschläge an die Staats- und Selbstverwaltungsinstitutionen richteten. Ferner begutachteten sie alle die Arbeiterinteressen betreffenden Gesetzentwürfe, sorgten für die Durchführung der sozialen Gesetzgebung, vermittelten bei Lohn- und Arbeitskämpfen zwischen Arbeitern und Arbeitgebern beziehungsweise beim Abschluß von Kollektivverträgen. Ihr Betätigungsfeld erstreckte sich auch auf Kultur und Bildung. Alle diese Aufgaben führte die Kammer in enger Zusammenarbeit mit den Fachgewerkschaften aus.

Im Dezember 1921 ernannte der Minister für Sozialpolitik die Versammlungsmitglieder der Vorläufigen Arbeiterkammer für Slowenien, deren Aufgabe vor allem darin bestand, ein Statut auszuarbeiten und die Wahlen für die endgültige Kammer durchzuführen, wovon auch ihr Recht auf ständige Finanzierungsquellen abgeleitet wurde. Die Regierung verhinderte durch bescheidene Geldzuwendungen und durch Verschleppen der Bestätigungen der Rechtsakte die normale Arbeit der Kammer bis zur Mitte der zwanziger Jahre. Erst 1925 bestätigte der Minister für Sozialpolitik den ersten Haushaltsvoranschlag der Kammer, womit deren materielle Lage angemessen geregelt wurde, ferner ein Reglement der Arbeiterkammer für Slowenien und genehmigte die Ausschreibung von Wahlen für die Versammlungsmitglieder. Die Wahlen vom Februar 1926 zeigten den Einfluß der einzelnen Fachgewerkschaften unter den Arbeitern und Angestellten. In der Arbeitergruppe erzielte die sozialistische Gewerkschaftskommission mit 27 Mandaten den größten Erfolg, auch setzte sich der christlichsozialistische Jugoslawische Gewerkschaftsbund mit 14 Mandaten erfolgreich durch, die gemeinsame Liste der liberal orientierten Organisationen erhielt sieben, von der sozialdemokratischen Liste wurden zwei Abgeordnete in die Kammerversammlung gewählt. In der Angestelltengruppe teilten sich die zehn Mandate die liberalen, christlichsozialistischen und sozialistischen Gewerkschaften Absprache und ohne Wahlen. Nach den Wahlen übernahmen die gewählten Gewerkschaftsvertreter die Verwaltung der Arbeiterkammer für Slowenien, was zusammen mit der Regelung der materiellen und rechtlichen Lage eine positive Wende in der Entwicklung ihrer Tätigkeit herbeiführte und sich erfolgreich auf die Ausführung der grundlegenden Aufgaben auswirkte.

¹³⁶ Za osvetlitev delovanja DZ za Slovenijo je na voljo bogato arhivsko gradivo (69 fasci-
klov in 65 knjig) v fondu DZ v arhivu INZ. DZ je do leta 1930 izdajala tudi tiskana poročila,
o njenem delovanju pa je obširno pisalo tudi zlasti sindikalno časopisje. Nekaj zanimivih akcij
DZ v tridesetih letih, posebej gradnjo njene palače, je opisal Jože Jurančič v prispevku Sestde-
setletnik na Miklošičevi cesti v Ljubljani, Borec, 42, št. 10-11, oktober-november 1990.